

PROBLEMY – BADANIA – PRZEGLĄDY

Tibor KOLTAY – Badania 2.0, serwisy danych badawczych i biblioteki akademickie.....	3
Wiesław BABIK – W kręgu nowych struktur zarządzania informacją.....	13
Jarosław PACEK – Pole semantyczne książki w tekstach normalizacyjnych i prawnych.....	20
Dorota RAK – Polskie biblioteki uczelniane w procesie komunikacji naukowej w latach 2010-2015	32
Agnieszka ŁAKOMY – Zarządzanie dokumentami elektronicznymi online w bibliotekach.....	41
Indeks autorów 2015	50

PROBLEMS – RESEARCH – REVIEWS

Tibor KOLTAY – Research 2.0, research data services and academic libraries	3
Wiesław BABIK – In the dircle of new information management structures	13
Jarosław PACEK – Semantic field of book in standardization and legal texts.....	20
Dorota RAK – Polish university libraries in the process of scientific communication in 2010-2015.....	32
Agnieszka ŁAKOMY – Management of electronic documents online in libraries.....	41
Authors index 2015	50

Tibor KOLTAY

Szent István University, JÁSZBERÉNY

RESEARCH 2.0, RESEARCH DATA SERVICES AND ACADEMIC LIBRARIES*

The purpose of this paper is to provide a literature based inventory of tasks and roles that academic libraries have to fulfil in order to react to the developments brought in by the appearance and growing importance of Research 2.0, the main features of which are identified in its relationship to data-intensive research. The role of social media tools for researchers, the nature of research data management and research data services, questions of data quality and the need for standardized data citation are examined. The tasks, faced by libraries include providing research data services, information literacy education and support to individual faculty members. Libraries also should be involved in raising awareness of different services and movements, mainly not offered directly by the libraries themselves, even if this is a non-traditional activity for them. New role models for academic librarians, required by the new environment are also part of the discussion.

Badania 2.0, bazy danych badawczych i biblioteki akademickie. *Celem artykułu jest udowodnienie poglądu, że biblioteki akademickie muszą sprostać zadaniom, jakie przyniosło zastosowanie badań 2.0 w nauce. Przeanalizowano przede wszystkim zagadnienia: rola społecznych instrumentów medialnych dla pracowników naukowych, natura zarządzania danymi badawczego i obsługa danych badawczych, jakość danych i konieczność standaryzowania danych. Zadania postawione przed bibliotekami to zapewnianie obsługi danych badawczych, dostosowanie swoich usług do poszczególnych użytkowników oraz wydziałów. Biblioteki akademickie powinny również włączać się w zadania, które nie są standardowymi zadaniami bibliotek uczelnianych, a które są realizowane w procesie badawczym.*

*Based on the talk, presented on the 13th Forum on Scholarly and Technical Information of the Polish Society for Information Science, 23 September 2015, Zakopane.

Introduction

Academic libraries, – also including research libraries, i.e. libraries support research in academia, business, industry or government [27] – have traditionally focused mainly on issues regarding the ‘output’ of scholarly communication, i.e. collecting journals, monographs and other documents [11]. While doing this, the core process of research and the dynamics of change within scholarly communities received less attention, while changes in researchers’ information behaviour and in the publishing world are calling for a major transformation of the role and tasks of the academic library. As one of the consequences, a number of researchers see libraries nothing more than dispensaries of books and articles [17, 23]. Thought libraries’ “forgetting” about researchers is not new, this problem has been brought into the spotlight rather recently by the evolving idea of Research 2.0.

The players of the research area are somewhat different than the main, traditional target audience of academic libraries, because they are not restricted to different groups of (graduate and undergraduate) students, but comprise mainly faculty (teaching staff) members, non-teaching researchers, postdoctoral researchers and doctoral students, though graduate and even undergraduate students are involved in research-related tasks in some countries.

This paper is an inventory of tasks and roles that academic libraries may be required to fulfil already, or need to introduce in the near future to meet the requirements, set by Research 2.0.

At the moment the following main subjects seem to deserve our attention:

- The new research environment;
- The role of research data;
- Information literacy and its frameworks for the researcher;
- Supporting individual faculty members;
- New role models for academic librarians.

The new research environment

Research 2.0 is called also Science 2.0 or eScience. However, it is not restricted to science, tech-

nology and medicine, but deeply influences the social sciences and the humanities that make use of the internet’s power. This power enables different new forms of networking, encourages openness and provides the possibility to access and manipulate massive amounts of data.

As already pointed out in this journal [25], the use of social media is important part of Research 2.0. While this is true, it has not been received by researchers unanimously, and reception was not free from contradictions and controversies, first of all because changes in technologies were not followed by changes in the measures of trust and authority [34]. Therefore, many researchers are convinced that there is an important distinction between experimenting with new tools and using the well-established channels of scholarly communication [1].

Career benefits, resulting from the use of social media do not seem to exist. In general, researchers do not assume that their actions will have direct effects on their academic progression, though they may identify potential collaborators and to collect new ideas and approaches when browsing information provided by other users [6].

An empirical investigation of researchers’ opinion shows that there are no generally accepted measures to evaluate social media based content, thus the current higher-education continues to favour peer review and citation indices [35].

Despite these limitations, some social networking tools, are purposefully designed for researchers are available. They offer functionalities that are similar to social media sites for private use, such as Facebook.

Social media sites, tailored to the perceived needs of the research community, for instance Academia.edu and ResearchGate differ from general purpose social media services first of all by offering the possibility of achieving higher visibility within the academic arena by allowing and stimulating the upload of publications. LinkedIn is halfway between general purpose and academic social media services. It is meant for professional purposes and it also enables uploading of publications.

The role of research data

Human decision-making and productivity cannot keep up with the immense amounts of data, made available. Therefore, librarians' research, management and curation skills acquire more importance in facilitating the usability of information and making quality information more digestible [16].

A distinguishing feature of Research 2.0 is that the position of research data is becoming increasingly important and it begins to gain preponderance. It is symptomatic of this development that the differences between data and information fade away by the fact that researchers mainly focus on the use and reuse of data and its embedding context. Accordingly, research data can be recognized as information [37].

The emergence of data intensive research in its present form has been prompted to a substantial extent by research funders' requirements directed towards fostering data sharing and open access to research data. However, in some countries, such requirements do not exist, while in other ones their rigour show differences. This may be one of the reasons, why is there uncertainty about how the trend for more openness mandated for the products originating from of publicly funded research will influence the role of libraries [19].

The opinion that research data should be made available for use beyond its original purpose is widespread. However, there is large discrepancy between this belief and what is actually being done. It is namely relatively typical that researchers readily fulfil direct requests by individual peers if they are assured that they data will be used properly, i.e. given credit for and not misused. However, such requests are rare and there are several barriers before widespread data sharing. Researchers do not know how to navigate in the required data management systems, and are often unfamiliar with the metadata standards used in these systems. This is an especially demanding task for researchers involved in interdisciplinary investigations or working with large, complex datasets. Using the varied research

data repositories properly, but without unnecessary effort is a challenge for them [44].

The growing interest in research data led to a complex of activities that materialize in the following services that involve varied players on different levels:

- research data management;
- data curation;
- data literacy education;

The growing importance of Research data management (RDM) in libraries has been identified as an increasingly important trend [31]. RDM is a crucial element in the publication of research data sets, especially if we endeavour the openness of data. It also a main constituent of data curation services [40]. It is a set of general activities not specifically attached, but potentially performed by the library, which means caring for research data, facilitating access to it, preserving and adding value to this data throughout its lifecycle, bringing the benefits of enabling finding and understanding data, avoiding unnecessary duplication and validating results.

Data curation may be less closely associated to the library, thus it may be provided by professionals, who are not librarians. In any case, data curation raises questions about ownership, retention, maintenance and preservation of data, including the requirements imposed on researchers by funding agencies and publishers [12, 30].

There is no doubt that open data is related to open access publishing, the supporters of which have been librarians, who are also familiar with the research data needs of researchers [20]. Nonetheless, it differs from it, first of all because there are legitimate barriers to data sharing and making data publicly available. These include issues of security, intellectual property, confidentiality, potential data misuse or misinterpretation, or the inability to ensure anonymity of human subjects [36, 44].

Research data services (RDSs) should be provided by academic libraries. RDSs is an overall service framework that is related to RDM and data curation, and consists of informational services, like consulting with faculty, staff and students on

data management plans and metadata standards, providing reference support for finding and citing data sets, and providing finding aids for data or data sets. It also includes technical services in the form of providing technical support for data repositories, preparing data sets for a repository and deselecting them from repositories [43].

Academic libraries are in a favourable position to help researchers to meet the challenges of a data-intensive research paradigm by providing RDSs, and a few academic libraries already are offering research data services and a number of libraries plan to introduce such services. As a rule, these services are extensions of traditional informational or consultative services [45].

Data-management plans (DMPs) represent the basic level of both RDM and RDSs. Preparing DMPs has been the first and most widespread activity that complies with the varied requirements of funding agencies [32].

One of the relatively early and comprehensive answers to the challenge of RDSs was elaborated by the Association of European Research Libraries (LIBER). Taking into that several issues have already been pointed out, we offer here a selection from the ten points of recommendations:

Engage in the development of metadata and data standards and provide metadata services for research data.

Create Data Librarian posts and develop professional staff skills for data librarianship.

Actively participate in the development of institutional research data policy.

Support the lifecycle of research data by providing services for storage, discovery and permanent access.

Provide an institutional Data Catalogue or Data Repository [43].

The significance of RDSs is understood not only by librarians, but by communities of researchers, such as the League of European Research Universities Research (LERU). In their opinion, academic libraries are well placed to advocate best practices in data management and data citation, thus they can provide help in increasing the visibility of research

data: Therefore, LERU encourages libraries to adapt to this landscape, which is constantly changing and new for both researchers and librarians. The main reason for involving libraries in these processes is the need to minimize the time that researchers have to spend on technical and administrative processes. [25].

According to the LERU report, successful RDM requires cooperation between librarians and researchers, especially in clarifying what is expected of researchers when describing and citing data. (LERU) Partnership with researchers and research groups is also emphasized in the LIBER recommendations [43].

Libraries' role in supporting data management and discovery is manifold. It encompasses curation, preservation, data publishing and archiving and access to data resources. While maintaining continuous watch on the evolution of formats and technologies, librarians have to provide guidance on finding and assessing data, open access licensing, data citation and data management plans. [25].

One of the most important technical RDSs activities is creating metadata for data sets that supplements the provision of "traditional" metadata to books and journal articles. By providing this type of service, academic libraries may fill in a niche in the support chain. The DataCite Metadata Scheme may prove one useful tool for this. It features a small set of mandatory properties, and an additional set of optional properties for more detailed description. Its kernel contains mandatory properties, such as the dataset's identifier, creator, title, publisher and publication year [41].

Both RDM and data curation require distinguished attention towards data quality that is determined by the following, complex factors:

- Trust,
- Authenticity,
- Reliability,
- Understandability,
- Discoverability,
- Accessibility,
- Integrity [18].

Data citation is on its way to turn into normative behaviour, because it may become a source of motivation for researchers to share and publish their data. The reason for this is that standardized forms of data citation have the potential of making data being cited in similar ways to publications themselves, thus become a source of reward and acknowledgment for researchers [2, 33].

Several guides (e.g. by CODATA, the Committee on Data for Science and Technology and by IASSIST, the International Association for Social Science Information Services and Technology) and initiatives, such as DataCite or the DataVerse Network are directed towards fostering standardized forms of data citation. Commercial interest in fostering data citation has become apparent by the availability of Data Citation Index.

There seems to be agreement that data citation mechanisms based on persistent identifiers like Digital Object Identifiers (DOIs) may be the best ones to facilitate data discovery and interoperability [28].

Despite difficulties in standardising data citation, it is clear that the most important elements of data citation should be present in any citation. These are the author, the title and date, the location, and the publisher. The way in which these elements would be styled depends on the style (e.g. APA, Chicago, MLA) that is in use for citations of textual [4].

An important new development is the growing attention towards data literacy. This literacy is an emerging one, which has close ties to information literacy, and is situated at the intersection between scholarly communication and information literacy.

Even if often named and defined differently, as a rule, data literacy emphasizes being critical towards data. Therefore, it focuses on understanding how to find and evaluate data, giving emphasis to the version of the given dataset, the person responsible for it, and not forgetting about the questions of citing and ethical use of data [10]. In general, data literacy education should incorporate both the social and technical aspects of data [39].

Information literacy frameworks for the researcher

The connectedness of data literacy and information literacy was already mentioned above. Nonetheless, the latter deserves distinguished attention.

In a number of countries, providing information literacy education to different groups of (graduate and undergraduate) students can be qualified as a traditional activity of academic libraries. However, this may not be true in the case of researchers, the different categories of which have been enumerated above. Nonetheless, besides students, a relatively wide circle of researchers is also addressed by the Framework for Information Literacy for Higher Education [15], which replaces the Information Literacy and Competency Standards for Higher Education [21]. The former approaches information-literate people's activities more realistically than its predecessor [14].

Special attention has to be given to the SCONUL Seven Pillars of Information Literacy. Core Model for Higher Education, devised by the Society of College, National and University Libraries in the United Kingdom [38]. The Vitae Research Development Framework is slightly different from these documents because it demonstrates the role of information literacy in the researchers' life through the researchers' eyes. It operates with lenses that focus on knowledge, behaviours and attributes that are developed or acquired through, or used in, the broader contexts of being effective and highly skilled researchers. It has both a lens on academic literacy, defined as the ability to understand, interpret, create and communicate appropriately within an academic context, and on information literacy.

The Vitae Framework describes information literacy in three phases. In its first phase, it focuses on the use of information technology, while emphasizing the need to obtain expert advice from information or data managers, archivists and librarians. The second phase develops awareness of the creation, organization, validation, sharing, storing and

curation of information and/or data, as well as the understanding of legal, ethical and security requirements. Phase three focuses on advising and educating peers, less experienced researchers, students and staff in the above requirements. The final phase is about developing new techniques and anticipating trends.

The information literacy lens underlines that IL is necessary for not only finding, analyzing and evaluating data and searching for literature, but for publishing, as well [46].

Strategies for locating information and data remain central, so searching for information seems to merit the attention of all categories of researchers and it is mentioned in all frameworks. It is crucial for researchers to discover any gaps in their own knowledge and information repertoire. The related skills help them to identify which sources and providers of information (people, published information or data) will best meet their needs. Therefore, researchers have to be familiar with the range of techniques for finding information that include informal discussion with peers, browsing, data mining, active and complex searching, eventually making use of serendipity. They have to be aware that there are differences between varied tools of finding information by recognizing advantages and limitations of bibliographic databases, subject gateways and search engines. Researchers need to understand why complex search strategies can make a difference to the breadth and depth of information found. Developing approaches to searching new tools for each new question may be required, so they have to understand that relying always on familiar resources is not appropriate in all cases. On the contrary, researchers should demonstrate the ability to use new tools, as they become available [38].

Information literate researchers are also supposed to search by utilizing divergent and convergent thinking that is exemplified by brainstorming and selecting the best source, respectively. Based on search results, they have to design and refine needs and search strategies, using different search-

ing types, for example by controlled vocabulary, keywords, or natural language [15].

Issues of quality, accuracy, relevance, bias, reputation and credibility are related not only to information, but also to data sources [38]. Keeping abreast of data collection, analysis and preservation, as well as anticipating trends in the design and use of information is of utmost importance. Researchers can advance if they have developed proper awareness and understanding of the legal, ethical and security requirements and risks involved in creating, organizing, validating, sharing, storing and curating data. They also may need to expand their knowledge on the purpose and use of metadata [46].

Making informed choices regarding someone's online actions in full awareness of issues related to privacy and the commodification of personal information is also desirable, but fairly difficult, because the spirit of social media – even if used mainly as a means in the private life – does not support this and also may influence researcher's thinking [15]. Knowing what services are available to help and how to access them from people, different libraries, other organizations and structures assist researchers, could help them to understand that libraries might be able to provide real-time research support, as well [38].

Supporting individual faculty members

Many of the tasks that academic libraries are expected to address, are non-traditional in the sense that they are not offered directly by the libraries themselves, but the librarians are the ones, who can make researchers aware of their existence.

Despite the restricted use of social media tools, mentioned above, librarians have to raise awareness of social media sites, in particular those that are meant for researchers.

Open access to scientific publications (OA) is still important. In particular, there should be information about the Diamond, Gold and the Green routes of OA, including issues of article processing charges (APCs). A relatively new and to an extent controversial problem is the appearance of predato-

ry journals and publishers that are enumerated, among others in the List of Predatory Publishers). Due to the fuzziness of the concept of predatory publishing, besides blacklisting, whitelisting publishers and journals that have been verified as satisfying certain standards may be a viable solution as the example of the Directory of Open Access Journals (DOAJ) shows it [5].

Open data – already mentioned above – is an important issue. It requires data to meet the criteria of being accessible, useable, assessable and intelligible. Awareness of researchers has to be raised of initiatives, such as the Dutch Data Prize, which awards the efforts of researchers who bring data together, document it and make it accessible to others. The Data Seal of Approval is also worth of mentioning. It gives data producers and funders the assurance that their data will be stored in a reliable manner and can be reused could be similarly interesting.

Data journals may overcome several barriers to open data, as they promote the publication of data papers in a way that mirrors the scientific publication model [9].

Alternative metrics (often called altmetrics) of scientific output are an essential feature of Research 2.0. The availability and accessibility of big quantities of textual material, in particular full texts of journal papers and books makes it technically possible that we go beyond traditional, but often criticised measures of scientific output. However, alternative approaches may not become easily institutionalized and accepted by the communities of researchers or other stakeholders in the research field as funders, universities, research centres, learned societies or publishers. The latter activities supplement well what has been done traditionally in the field of measuring research impact.

From the already existing and in some regard traditional activities, promoting institutional repositories can be mentioned here, as well [8].

New role models for academic librarians

Though there is currently no single model for research support, librarians have to develop new

expertise and much deeper understandings of the research lifecycle, if they want to remain relevant. Indeed, if we look at Research 2.0 as a significant force that seriously may shape the work of academic libraries, it will require new role models [7, 28].

Several key supporting skills can be identified that include:

- the preservation of research outputs,
- data management and curation,
- complying with the various mandates of funders, including open access requirements,
- potential data manipulation tools,
- data mining,
- the use of metadata [3].
- For fulfilling related duties, the following competencies are valued:
 - ability to work in teams;
 - efficient communication;
 - good interpersonal skills;
 - good use of data curation tools;
 - excellent information literacy;
 - scientific literacy [40].

New role models are reflected by job titles, which also display varied approaches towards understanding and labelling information professionals' duties and responsibilities.

Being involved into awareness-making, mentioned above seems to be primarily the role of the liaison librarian, who communicates with faculty, draws attention to interdisciplinary research and brings different skill sets to the table [7].

Professionals are also often called embedded librarians, who may be part of research teams [29]. The work of scholarly communications librarians is closely tied to information literacy. [10]. The types of assistance offered by research informationists are a logical extension of the libraries' traditional offerings, because they mirror the tasks that librarians apply to library documents, even though the main thrust of their work is on data. [13].

Data-related librarianship in general has now become a significant part of the academic library workforce [48]. This is demonstrated by numerous terms used to label these professionals. Besides the

term data specialist, we see data librarian and data management librarian has emerged [26, 40, 47]. Recently, the term data concierge emerged. It is based on the analogy, taken from the hospitality industry, where a concierge typically answers a wide variety of questions from hotel guests [36].

Conclusion

Our above arguments display several aspects of Research 2.0 and direct attention to varied fields, where academic libraries can foster this new paradigm of scholarship. Even though Research 2.0 is evolving in different countries and even distinct local environments in dissimilar ways, showing different power and appearing more or less frequently, it cannot be neglected. While academic library leaders have to be aware of the changes and requirements that it may bring with itself, all librarians need to have a picture about it. Being an emerging phenomenon, it will undoubtedly take several different shapes as it works itself out in time. Nonetheless, it is hoped that our selective inventory, presented in this paper will help in understanding at least a part of the possible ways of facing Research 2.0 and providing appropriate answers to its challenge.

References

- [1] Acord S. K., Harley D.: *Credit, time, and personality: The human challenges to sharing scholarly work using Web 2.0*. "New media & Society" 2013 Vol. 5 No. 3, p. 379–397.
- [2] Altman M., Crosas M.: *The evolution of data citation: From principles to implementation*. "IASSIST Quarterly" 2013 Vol. 37 p. 62–70.
- [3] Auckland M.: *Re-skilling for research: An investigation into the role and skills of subject and liaison librarians required to effectively support the evolving information needs of researchers*. London 2012.
- [4] Ball A., Duke M.: *How to cite datasets and link to publications?* Edinburgh: Digital Curation Centre, 2015 <http://www.dcc.ac.uk/resources/how-guides>
- [5] Berger M., Cirasella J.: *Beyond Beall's List: Better understanding predatory publishers*, "College & Research Libraries News" 2015 Vol. 76 No. 3, p. 132–135.
- [6] Bittner S., Müller A.: *Social networking tools and research information systems: Do they compete?* "Webology" 2011 Vol. 8 No 1, Article 82, <http://www.webology.org/2011/v8n1/a82.html>
- [7] Brown J. M., Tucker C.: *Expanding Library Support of Faculty Research: Exploring Readiness*. "portal: Libraries and the Academy" 2013 Vol. 13 No 3, p. 257–271.
- [8] Brydges B., Clarke K.: *Is it time to re-envision the role of academic librarians in faculty research?* "Library Connect" 2013 Vol. 13 No. 7, available at: <http://libraryconnect.elsevier.com/articles/2015-07/it-time-re-envision-role-academic-librarians-faculty-research>
- [9] Candela L., Castelli D., Manghi P., Tani A.: *Data journals: A survey*. "Journal of the Association for Information Science and Technology" 2015 Vol. 66 No. 9, p. 1747–1762.
- [10] *Common Ground at the Nexus of Information Literacy and Scholarly Communication*. Chicago, IL: Association of College and Research Libraries, 2013
- [11] English R.: *The ACRL Scholarly Communications Initiative: A Progress Report*, "College and Research Libraries News" 2004 Vol. 65 No. 8, p. 450–453.
- [12] Erway, R.: *Starting the Conversation: University-wide Research Data Management Policy*, "Educause Review Online", December 6, 2013, <http://er.educause.edu/articles/2013/12/starting-the-conversation-universitywide-research-data-management-policy>
- [13] Federer L.: *Emerging Trends in Librarianship: Exploring New Roles for Librarians: The Research Informationist*. San Rafael, CA: Morgan and Claypool Publishers, 2014.
- [14] Foster N.F.: *Information literacy and research practices*. NY 2014.

- [15] *Framework for Information Literacy for Higher Education*. Chicago, IL.: Association of College and Research Libraries, 2015.
- [16] *Future Libraries. Workshops Summary and Emerging Insights*. London 2015.
- [17] Genoni P., Merrick H., Willson M.A.: *Scholarly communities, e-research literacy and the academic librarian*, "The Electronic Library" 2006. Vol. 24 No. 6, p. 734–746.
- [18] Giarlo M.: *Academic Libraries as Quality Hubs*, "Journal of Librarianship and Scholarly Communication" 2013. Vol. 1 No. 3, p. 1–10.
- [19] Gwyer R.: *Identifying and Exploring Future Trends Impacting on Academic Libraries: A Mixed Methodology Using Journal Content Analysis, Focus Groups, and Trend Reports*, "New Review of Academic Librarianship" 2013. Vol. 21 No. 3, p. 269–285.
- [20] Hswe P., Holt A.: *A New Leadership Role for Libraries*. Washington 2012.
- [21] *Information literacy and competency standards for higher education*. Chicago, IL.: Association of College and Research Libraries, 2013. <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/standards/informationliteracycompetency.cfm>
- [22] *Intersections of scholarly communication and information literacy: Creating strategic collaborations for a changing academic environment*. Chicago, IL.: Association of College and Research Libraries, 2013.
- [23] Jahnke L., Asher A., Keralis S. D.: *The problem of data*. Washington 2012.
- [24] Koltay T.: *New developments in scholarship: lessons for the information professional*, "Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej" 2013. Vol. 21 No 4, 10–15.
- [25] *LERU Roadmap for Research Data*. Leuven: League of European Research Universities Research Data Working Group, 2013 <http://www.leru.org/index.php/public/publications/year/2013/>
- [26] Maatta S. L.: *Placements & Salaries 2013: The Emerging Databrarian*, "Library Journal" 2013. Vol. 138 No. 17, p. 26–33.
- [27] Maceviciute E.: *Research libraries in a modern environment*, "Journal of Documentation" 2014. Vol. 70 No: 2, p. 282–302
- [28] MacMillan D.: *Developing data literacy competencies to enhance faculty collaborations*, "LIBER Quarterly" 2013. Vol. 24 No. 3, p. 140–160
- [29] McCluskey C.: *Being an embedded research librarian: supporting research by being a researcher*, "Journal of Information Literacy" 2013. Vol. 7 No. 2, p. 4–14.
- [30] McLure M., Level A.V., Cranston, C.L., Oehlerts, B., Culbertson M.: *Data Curation: A Study of Researcher Practices and Needs*, "portal: Libraries and the Academy" 2014. Vol. 14 No. 2, p. 139–164.
- [31] Marcum D.: *Educating the Research Librarian: Are We Falling Short?* New York 2015.
- [32] Molloy L., Snow K.: *The data management skills support initiative: Synthesising postgraduate training in research data management*, "International Journal of Digital Curation" 2012. Vol. 7 No. 2, p. 101–109.
- [33] Mooney H., Newton M.P.: *The anatomy of a data citation: Discovery, reuse, and credit*. "Journal of Librarianship and Scholarly Communication" 2012 Vol. 1 No 1, p. 1–14.
- [34] Nicholas D., Watkinson A., Volente R., Allard S., Levine K., Tenopir C.: *Trust and Authority in Scholarly Communications in the Light of the Digital Transition*, "Learned Publishing" 2014 Vol. 27 No. 2, p. 121–134.
- [35] Nicholas D., Watkinson A., Jamali H., Herman E., Tenopir C., Volente R.: *Peer review: still king in the digital age*, "Learned Publishing" 2015 Vol. 28 No. 1, p. 15–21.
- [36] Riley A. C.: *Data management and curation Professional development for librarians needed*, "College & Research Libraries News" 2015 Vol. 76 No. 9, 504–506.
- [37] Schneider R.: *Research Data Literacy*. In Kurbanoglu, S. et al. (Eds.), "Worldwide Commonalities and Challenges in Information Literacy Research and Practice" Cham: Springer International, 2013. p. 134–140.

- [38] *SCONUL Seven Pillars of Information Literacy. Core Model for Higher Education*. London: Society of College, National and University Libraries Working Group on Information Literacy, 2011.
- [39] Sharma S., Qin J.: *Data management: Graduate student's awareness of practices and policies*. "Proceedings of the American Society for Information Science and Technology" 2014 Vol. 51 No 1 p. 1–3.
- [40] Si L., Zhuang X., Xing W., Guo W.: *The cultivation of scientific data specialists: Development of LIS education oriented to e-science service requirements*, "Library Hi Tech" 2013 Vol. 31 No. 4, p. 700–724.
- [41] Starr J., Gastl A.: *isCitedBy: A metadata scheme for DataCite*, "D-LIB Magazine" 2011 Vol. 17 No. 1, <http://www.dlib.org/dlib/january11/starr/01starr.html>.
- [42] *Ten recommendations for libraries to get started with research data management*. LIBER, 2012. <http://www.libereurope.eu/news/ten-recommendations-for-libraries-to-get-started-with-research-data-management>
- [43] Tenopir C., Birch B., Allard S.: *Academic Libraries and Research Data Services. Current Practices and Plans for the Future*. Chicago, IL: Association of College and Research Libraries, 2012.
- [44] Tenopir C, Dalton ED, Allard S, Frame M, Pjesivac I, Birch B.: *Changes in Data Sharing and Data Reuse Practices and Perceptions among Scientists Worldwide*, "PLoS ONE" 2015 Vol. 10 No. 8 e0134826. doi:10.1371/journal.pone.0134826
- [45] Tenopir C., Sandusky R.J., Allard S., Birch B.: *Research data management services in academic research libraries and perceptions of librarians*, "Library and Information Science Research" 2014. Vol. 36 No. 2, p. 84–90.
- [46] *Vitae Research Development Framework*, 2011 <http://www.vitae.ac.uk/researchers/428241/Researcher-Development-Framework.html>
- [47] Xia J., Li Y.: *Changed Responsibilities in Scholarly Communication Services: An Analysis of Job Descriptions*, "Serials Review" 2015. Vol. 41 No. 1, p. 15–22.
- [48] Xia J., Wang M.: *Competencies and Responsibilities of Social Science Data Librarians: An Analysis of Job Descriptions*, "College and Research Libraries" 2014. Vol. 75 No. 3, p. 362–388.

Prof. Tibor KOLTAY - Department of Information and Library Studies. Szent István University. Jászberény 5100. Hungary; e-mail: Koltay.Tibor@abpk.szie.hu

Wiesław BABIK

Uniwersytet Jagielloński, KRAKÓW

W KRĘGU NOWYCH STRUKTUR ZARZĄDZANIA INFORMACJĄ¹

Przedmiotem artykułu są nowe struktury organizacji informacji stosowane w zarządzaniu informacją w bibliotekarstwie i działalności informacyjnej. Punktem wyjścia jest wyjaśnienie pojęcia „struktura” oraz pojęć pokrewnych tworzących wspólnie gniazdo semantyczne. Autor wychodzi od tradycyjnych struktur stosowanych w zarządzaniu informacją i dociera do folksonomii, chmury tagów oraz mapy tematów i ontologii. Zostaną przedstawione ich elementy oraz cechy dystynktywne a także funkcje w określaniu jakości i wartości informacji. W omówieniu struktur przyjęto terminologię ich opisu za pomocą takich terminów, jak system i sieć. Omówione struktury zostały przyporządkowane do odpowiednich procesów, jak generowanie, wyszukiwanie i selekcja informacji i wiedzy. Celem artykułu jest wykazanie podobieństw i różnic między prezentowanymi strukturami, co ma pokazać ich ewolucję oraz znaczenie w organizacji informacji i wiedzy na potrzeby zarządzania informacją.

***In the Circle of New Information Management Structures.** The object of this paper are new structures of information organization applied to information management in library and information activity. The starting point is the clarification of the “structure” concept, as well as other related terms that create a joint semantic nest. The author starts with traditional structures used in information management and end with folksonomy, tag cloud, topic maps and ontology. Their elements and distinctive features are introduced, together with the functions used for the determination of information quality and value. For the needs of the structure discussion, a description terminology has been accepted, with the use of such terms as system or network. The structures under discussion are assigned to such respective processes as information and knowledge generation, search, and selection. The purposes of this presentation is to indicate the similarities and differences existing between the selected structures, which will demonstrate their evolutions and significance in information and knowledge organization for the needs of information management.*

¹ Tekst stanowi rozszerzoną wersję wystąpienia na konferencji „Zarządzanie informacją w nauce” (Katowice 2012).

Wprowadzenie

Zarządzanie informacją często wiąże się z intuicyjnym a więc nieprecyzyjnym rozumieniem tego pojęcia, stąd brak konsensusu w jego definiowaniu, co przekłada się na istnienie wielu definicji zarządzania informacją [2, 22]. Na potrzeby artykułu przyjmuję, że zarządzanie informacją (ang. information management) polega na przekształcaniu danych w informacje oraz udostępnianiu jej użytkownikom, czyli jest związane ze sposobem prezentacji informacji.

Dla zarządzania informacją w bibliotekarstwie i działalności informacyjnej jednym z ważnych problemów i to o charakterze podstawowym, jest problem struktur informacji. Poszukiwanie takich struktur to próba znalezienia sposobu opisu obiektów będących wytworami lub przedmiotem badań w ramach zarządzania informacją. Jest to jednocześnie próba opisu wytworów informacyjnych w kategoriach strukturalizmu.

Przedmiotem artykułu jest analiza struktur organizacji informacji stosowanych w zarządzaniu informacją w ich funkcji reprezentacji informacji. Punktem wyjścia jest wyjaśnienie pojęcia „struktura” oraz pojęć pokrewnych tworzących wspólnie gniazdo semantyczne [10]. Autor wychodzi od tradycyjnych struktur stosowanych w zarządzaniu informacją docierając do stosunkowo nowych struktur takich, jak folksonomie, chmury tagów, mapy tematów oraz ontologie. Zostaną przedstawione ich elementy oraz funkcje a także cechy dysfunkcyjne.

Celem artykułu jest pokazanie przydatności pojęcia ‘struktura’ w zarządzaniu informacją w działalności informacyjnej oraz wykazanie podobieństw i różnic między prezentowanymi strukturami a także ich znaczenia dla organizacji informacji na potrzeby zarządzania informacją.

Skoncentrujemy się więc na problemach dotyczących zarządzania informacją w kontekście koncepcji strukturalnych. Jest to nie tylko ważne dla zarządzania informacją lokowanego w ramach informacji naukowej, ale i dla nowych koncepcji powstających w jej ramach, m.in. koncepcji zarzą-

dzania informacją i wiedzą, czy koncepcji zarządzania kapitałem intelektualnym. Zaprezentowane podejście ma przyczynić się do przezwyciężenia bariery językowej utrudniającej, a nawet nieraz uniemożliwiającej, zrozumienie (pomimo istniejących podobieństw) istoty procesów informacyjnych oraz ich różnorodnych wytworów [8].

Jest to próba wykorzystania terminu struktura do opisu nowych metod i narzędzi stosowanych w działalności informacyjnej. Artykuł ma charakter porządkujący to zagadnienie.

Strukturalizm jako podstawa metodologiczna rozważań

Niniejsze rozważania zostały oparte na strukturalizmie jako sposobie postrzegania rzeczywistości [18, 20]. Struktury, jakimi zajmuje się strukturalizm, definiuje się poprzez:

- pojęcie całości (struktura jest spójna i odróżnialna od innych);
- zasadę przekształceń (przekształcenia struktur mogą być matematycznie wprowadzone);
- samosterowność (struktury utrzymują stan homeostazy) [18, s. 33].

Struktury nigdy nie są dane wprost, lecz są ukryte pod powierzchnią znanej nam rzeczywistości. Trzeba więc do nich dotrzeć poprzez analizę układów zdarzeń. W skrajnych formach strukturalizmu przyjmuje się tezę, że tym, co naprawdę istnieje, są ukryte struktury powodujące „grę”, na którą nie mamy wpływu (Michael Foucault).

Rozważania oparte na zasygnalizowanej podstawie metodologicznej mają przede wszystkim wartość eksplanacyjną, co oznacza, że powinny przyczynić się do lepszego zrozumienia tego, co leży u podstaw twierdzeń, poglądów, teorii propagowanych przez naukowców, jak mądrość tłumu czy samosterowność systemów informacyjno-wyszukiwawczych. Mogą być także przydatne w projektowaniu systemów informacyjno-wyszukiwawczych.

Struktura, jej cechy i wartość

Na gruncie ogólnej teorii struktur przyjmuje się założenie, że struktury są obiektami podobnymi niezależnie od dziedziny, w której występują. Stąd wynika porównywalność badań nad nimi we wszelkich dyscyplinach wiedzy. Struktura jest często traktowana jako trzecia, obok systemu i sieci kategoria metodologiczno-organizacyjna [27, 28].

Co to jest struktura? Strukturą nazywa się taki rodzaj rzeczy, która:

1. Ma charakter całościowy.
2. Podlega niezmiennym w obrębie tej całości przekształceniom.
3. Jest samosteroowna [6, s. 30].

Struktura ma cechy wartościujące, porządkujące i systematyzujące. Właśnie ze względu na te cechy mówimy o pewnych rzeczach, iż mają charakter struktur lub po prostu, że są strukturami. Całościowość jest cechą, która sprawia że struktury nie są luźnym zbiorowiskiem przypadkowych elementów, niepowiązanych wzajemnie ze sobą w określonego typu organizacje. Struktura składa się z elementów, ale elementy te są od niej zależne, nie zaś odwrotnie. Struktury jako całości (obiekty o charakterze całościowym) mają takie cechy, których nie mają ich elementy składowe i których nie da się zredukować do własności tych elementów. Ich charakterystyczną własnością jest emergencja, która pojawia się na wyższych poziomach organizacji, nie zaś na niższych poziomach. W strukturze najważniejszy jest układ elementów tworzących całość, a nie relacje, które są najważniejsze w systemie.

Znaczenie a więc wartość struktur polega na tym, że pozwalają one ujawnić wagę informacji – chmura tagów, oferują subiektywne podejście do informacji – folksonomie [15, 14], umożliwiają amatorskie podejście do tworzenia układów – taksonomie [25], pomagają kojarzyć informacje - mapy tematyczne [17], pozwalają na semantyzację informacji – ontologie [5].

Struktura to ogół relacji łączących w całość elementy systemu, rozpatrywane wedle priorytetu całości nad częściami. System zaś to spójna całość złożona z elementów połączonych relacjami tak, że zmiana stanu jednego elementu pociąga za sobą

zmianę stanu pozostałych. Całości takiej nie można zredukować do sumy części, a łączące je relacje pozwalają na jej wyodrębnienie z otoczenia, a więc jest zupełnie odwrotnie niż w przypadku struktury [4, s. 259].

Struktury jako narzędzia zarządzania informacją

Struktury, o których mowa w artykule, zostały potraktowane jako narzędzia służące porządkowaniu i strukturyzacji informacji a przez to ułatwiające zarządzanie informacją i wiedzą w różnych środowiskach i dla różnych celów. Terminy „zarządzanie informacją” i „zarządzanie wiedzą” są używane niekonsekwentnie, począwszy od utożsamiania obu terminów a skończywszy na ich utożsamianiu z informacją naukową i bibliotekoznawstwem, co bardzo utrudnia studia tych koncepcji. Zarządzanie informacją, to w istocie zarządzanie strukturami informacyjnymi [13].

Sposoby zarządzania informacją to indeksowanie, mapowanie, kategoryzacja, typologia, tagowanie, tworzenie hipertekstu, fasetyzacja, systematyzacja, klasteryzacja/segmentacja. Narzędziami organizacji i reprezentacji informacji na potrzeby zarządzania informacją są lista, system, struktura, obraz, mapa, tablica, przestrzeń.

Działaniami/czynnościami strukturotwórczymi są te czynności człowieka lub komputera, których celem jest przekształcenie ogółu informacji lub ich części w odpowiednie struktury z uzyskaniem efektu wartości dodanej. Do czynności strukturotwórczych zalicza się takie czynności organizujące zbiór informacji, jak podział logiczny i myślowy, klasyfikacja, porządkowanie oraz indeksowanie. Część z nich nie powoduje przyrostu wiedzy, a służy jedynie uporządkowaniu lub systematyzacji informacji.

Rodzaje i charakter struktur na potrzeby zarządzania informacją

Wśród interesujących nas rodzajów struktur wyróżnić można struktury językowe, struktury infor-

macyjne i struktury informatyczne. Struktury te są prezentowane na różne sposoby. Strukturami reprezentacji informacji są m.in. lista, tabela, drzewo/dendryt, tablica, tezaurus, słownik, mapa. Struktury jako narzędzia organizacji informacji to: kartoteki, katalogi, indeksy, bibliografie, klasyfikacje, kategorie, podział dyscyplinarny. Tradycyjne struktury organizacji informacji i wiedzy to: katalogi, bazy danych, indeksy, klasyfikacje, listy terminów, kategorie. Nowszymi strukturami organizacji informacji są:

Listy alfabetyczne:

- KHW (kartoteki haseł wzorcowych);
- Glosariusze;
- Słowniki;
- Indeksy.

Uwzględniają one tylko jedną relację między elementami struktury.

Struktury semantyczne to:

- Klasyfikacje;
- Kategoryzacje;
- Taksonomie.

Umożliwiają one wyrażanie związków znaczeniowych między poszczególnymi elementami. Klasyfikacja pozwala budować na zbiorze elementów pewien porządek wynikający z semantyki, głównie relacji hierarchicznych, co jest bardzo przydatne na przykład w nawigowaniu.

Listy relacyjne:

- Tezaurusy;
- Sieci semantyczne;
- Mapy myśli;
- Ontologie.

Struktury te dopuszczają uwzględnianie poza relacjami hierarchicznymi innych typów relacji, jak na przykład relacje synonimii, czy relacje kojarzeniowe. Ostatnią z wymienionych struktur – ontologię, wykorzystuje się do reprezentacji wiedzy [26].

Na potrzeby tego artykułu za nowe struktury uznano te, których nazwy nie zostały uwzględnione w Słowniku encyklopedycznym informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych, pod red. Bożenny Bojar, wydanym przez Wydawnictwo SBP w 2002 roku. Nie znalazły się one (poza terminem folksonomia) także w najnowszym

Podręcznym słowniku bibliotekarza, opracowanym przez Grzegorza Czapnika i Zbigniewa Gruszkę przy współpracy Hanny Tadeusiewicz, wydanym przez Uniwersytet Łódzki i Wydawnictwo SBP w 2011 roku. Zaliczam do nich: taksonomie, folksonomie, chmury tagów, mapy tematów, ontologie. W dalszej części artykułu omówię je po kolei.

Taksonomie to narzędzia organizacji informacji i wiedzy [21], jak i dokumentów i zasobów internetowych. Wyróżnia się trzy typy taksonomii:

- taksonomie indeksujące (konceptyjne);
- taksonomie nawigacyjne;
- taksonomie aspektowe.

Taksonomia jako struktura:

- dostarcza odpowiedniej liczby poziomów w hierarchii, dostosowanych do potrzeb użytkowników;
- tworzy hierarchię;
- opiera się na relacjach hierarchicznych;
- jednej kategorii nie przyporządkowuje zbyt dużej liczby elementów.

Taksonomia przybiera strukturę drzewa, gdzie jej działy dzielą się na kategorie, a te na podkategorie. Istotną kwestią w taksonomii jest zachowanie optymalności w jej szerokości i głębokości. Szerokość taksonomii to liczba kategorii, która znajduje się na jednym poziomie w architekturze hierarchicznej, natomiast głębokość to ilość kategorii na jakie podzielona jest taksonomia.

Folksonomie to nieeksperckie [niehierarchiczne] potoczne struktury kategoryzacji treści z użyciem dowolnych słów kluczowych, często stosowane w portalach społecznościowych i w środowisku Biblioteki 2.0 [19, s. 99].

Chmury tagów to układy (głównie graficzne) znaczników/słów kluczowych, którym zwykle odpowiadają linki do odpowiednich części serwisów informacyjnych, ilustrujące obecność i wagę lub popularność danego znacznika. Dostarczają wartościowego kontekstu dla poszczególnych słów kluczowych/tagów. Według International Encyclopaedia of Information and Library Science języki tagów (tagi) i folksonomie to języki indeksowania stosowane w rozproszonym opisywaniu elektronicznych zasobów [9].

Mapy tematów (ang. topic maps) to wielowymiarowe układy pojęć, które odwzorowują „naturalne” procesy myślowe przebiegające w umyśle człowieka. Zwykle jest to drzewiasty układ tematów szczegółowych składających się na strukturę danego bardziej złożonego zagadnienia, rozwiązywanego problemu. Przeważnie są to dynamiczne struktury informacji oparte na powiązaniach pomiędzy poszczególnymi jej elementami. Podobnymi do map myśli są

Mapy tematów (ang. topic maps) to system reprezentacji wiedzy pozajęzykowej będący formą sieci semantycznej. W tej złożonej wielowymiarowej strukturze wiedzy tematy są powiązane różnego typu relacjami zorientowanymi na wyszukiwanie informacji. Dzięki temu mogą one być wykorzystywane do organizowania, wieloaspektowego wyszukiwania, przeglądania, filtrowania, udostępniania i transferu informacji, w tym nieustrukturalizowanych informacji. Struktury te mogą być związane z zewnętrznymi zasobami informacyjnymi. Jest to w zasadzie warstwa konceptualna stanowiąca rodzaj a priori nadbudowanej nad zasobami informacyjnymi, do których może odsyłać za pomocą hiperłączy. Mapy tematów są GPS-em wszechświata informacji [24, s. 397]. Tematy i powiązania między nimi mogą istnieć niezależnie od zasobów informacyjnych. Już sama warstwa tematów i powiązań ma ogromną wartość informacyjną (faktograficzną) nawet wtedy, gdy nie zawiera odesłań do zewnętrznych zasobów informacyjnych.

Mapy tematów stanowią próbę strukturalizacji informacji w Internecie nawiązującą do hipertekstu [1, s. 87]. Mapy myśli ze względu na swoją asocjacyjną naturę (przechowują informacje w podobny sposób jak pamięć ludzka) umożliwiają identyfikowanie i specyfikację związków pomiędzy elementami, co dzięki używaniu słów kluczowych wspomaga proces zapamiętywania, odtwarzania i modyfikacji.

Ontologie to zbiory nazw/słownictwa, którego znaczenie jest określane poprzez sieć relacji semantycznych istniejących między elementami tworzącymi ten zbiór, co stanowi swoistego rodzaju kontekst pozwalający na odpowiednią interpretację

poszczególnych jego elementów [16]. Są to przede wszystkim kolekcje „podstawowych pojęć i relacji, obejmujące słownictwo jakiegoś obszaru tematycznego, a także reguły łączenia pojęć i relacji dla zdefiniowania rozszerzeń słownictwa” [1, s. 146].

Wartość i znaczenie podejścia strukturalnego w zarządzaniu informacją

Proponowane przez strukturalizm badania opierają się na wyodrębnianiu podstawowych jednostek znaczących i ustalaniu ich wzajemnych relacji (np. w klasyfikowaniu czy kategoryzowaniu informacji). Ten rodzaj analizy pokazuje sens budowania/tworzenia pewnych wytworów działalności informacyjnej (procesów informacyjnych) oraz sposób w jaki to następuje.

W zarządzaniu informacją struktury odgrywają bardzo ważną rolę w:

- procesach wyszukiwania informacji: ułatwiają wyszukiwanie informacji, zwiększają dokładność i kompletność wyszukiwania;
- nawigowaniu informacją – wpływają na strukturę nawigacyjną stron internetowych;
- eksploracji danych i odkrywaniu wiedzy;
- reprezentacji wiedzy;
- organizacji wiedzy;
- przeglądaniu informacji;
- filtrowaniu informacji;
- udostępnianiu i transferze informacji.

Podsumowanie

Pojęcie ‘struktury’ jest bardzo przydatne w zarządzaniu informacją w bibliotekarstwie i działalności informacyjnej. Struktury są wykorzystywane przede wszystkim do organizacji/reprezentacji informacji na potrzeby jej użytkowników. Przedstawione w artykule struktury opierają się na już istniejących podejściach: płaskim, systemowym bądź sieciowym. Istnieje ścisły związek między strukturą a systemem i siecią. Zaprezentowane struktury to wytwory systemo- lub sieciopodobne, które z racji dużej wartości informacyjnej przyczyniają się do efektywniejszego zarządzania zasobami informacyjnymi (stronami www, multimediami, katalogami

bibliotek, repozytoriami cyfrowymi). Struktury są ważnym narzędziem/instrumentem organizacji wiedzy.

Wybrana literatura przedmiotu

- [1] Abramowicz W.: *Filtrowanie informacji*. Poznań 2008.
- [2] Babik W.: *Zarządzanie informacją we współczesnych systemach informacyjno-wyszukiwawczych – nowe wyzwanie współczesności*. „Zagadnienia Informatyki Naukowej” 200 Nr 1(75) s. 51-63.
- [3] Batley S.: *Classification in Theory and Practice*. Oxford/England-New Hampshire/USA 2005.
- [4] Bojar B, red.: *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*. Warszawa 2002.
- [5] Bosch M.: *Ontologies, Different Reasoning Strategies, Different Logics, Different Kinds of Knowledge Organization: Working Together*. “Knowledge Organization” 2006 No 3 p. 153-159.
- [6] Dąbrowski T.: *Struktury w ujęciu różnych dyscyplin nauki*. „Zagadnienia Naukoznawstwa” 1981 z. 1-2(65-66) s. 29-44.
- [7] *Folksonomia*. [In:] <http://pl.wikipedia.org/wiki/Folksonomia>. [Dostęp: 30.07.2014].
- [8] Foris Agota: *Network Theory and Terminology*. “Knowledge Organization” 2013 No 6 p. 422-429.
- [9] *International Encyclopedia of Information and Library Science*, 2nd ed. Edited by John Feather and Paul Sturges. London: Routledge. http://informationr.net/tdw/papers/encyclopedia_entry.html [Dostęp: 30.07.2014].
- [10] Joiner J.H.: *Essentials of the Theory of Structures*. New York 1968.
- [11] Kotuła S.: *Folksonomia – narodziny i charakterystyka (w aspekcie wyszukiwania informacji)*. „Folia Bibliologica” 2009 vol. LI, s. 139-149.
- [12] Kotuła S.: *Folksonomia – struktura i forma tagów. Na przykładzie serwisu „Wykop”*. „Przegląd Informacyjno-dokumentacyjny CONIW” 2009 Nr 4(30) s. 7-15.
- [13] Maceviciute E., Wilson T.D: *The development of the information management research area*. “Information Research” 2002 Vol. 7 No 3 (<http://informationr.net/ir/7-3/paper133.html>).
- [14] Mai J-E.: *Folksonomies and the New Order: Authority in the Digital Disorder*. “Knowledge Organization” 2011 No 2 p. 114-122.
- [15] Mathes A.: *Folksonomies – Cooperative Classification and Communication Through Shared Metadata*. 2002. [Http://www.adamathes.com/academic/computer-mediated-communication/folksonomy](http://www.adamathes.com/academic/computer-mediated-communication/folksonomy)
- [16] *Ontologia*. [In:] <http://pl.wikipedia.org/wiki/Ontologia> .[Dostęp: 30.07.2014]
- [17] Paszko M.: *Mind mapping. Jak ogarnąć całość*. Warszawa 2005.
- [18] Piaget J.: *Strukturalizm*. Warszawa 1972.
- [19] *Podręczny słownik bibliotekarza*. Oprac. G. Czapnik i Z. Gruszka przy współpr. H. Tadeusiewicz. Warszawa 2011.
- [20] Rosner K.: *Strukturalizm*. W: *Filozofia a nauka. Zarys encyklopedyczny*. Wrocław 1987, s. 686-696.
- [21] Roszkowski M.: *Zagadnienia organizacji wiedzy w taksonomiach internetowych*. W: *Zarządzanie informacją w nauce*. Pod red. D. Pietruch-Reizes i W. Babika przy współpracy R. Frączek. Katowice 2010, s. 209-220.
- [22] Schlögl C.: *Information and knowledge management: dimensions and approaches*. “Information Research” 2005 vol. 10 No 4 (<http://informationr.net/ir/10-4/paper235.html>).
- [23] Stępień K.: *Folksonomie czyli społecznościowe opisywanie treści*. Warszawa 2010.
- [24] Tomaszczyk J.: *Mapa tematów jako system reprezentacji wiedzy*. W: *Nauka o informacji w okresie zmian*. Praca zbior. pod red. B. Sosińskiej-Kalaty i E. Chuchro przy współpracy M. Luterka. Warszawa 2013, s. 389-400.

- [25] Tomaszczyk J.: *Taksonomie jako narzędzia organizacji informacji*. „Zagadnienia Informatyki Naukowej” 2007 Nr 1(89) s. 40-49.
- [26] Woźniak-Kasperek J.: *Wiedza i język informacyjny w paradygmacie sieciowym*. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 219s.
- [27] Wójcicki R.: *Struktura*. W: *Filozofia a nauka. Zarys encyklopedyczny*. Wrocław 1987, s. 678-681.
- [28] Zgółka T.: *Struktura*. W: *Filozofia a nauka. Zarys encyklopedyczny*. Wrocław 1987, s. 681-686.

Prof. dr hab. Wiesław BABIK – Uniwersytet Jagielloński.
Instytut Informatyki Naukowej i Bibliotekoznawstwa. Adres: 30-348 Kraków, ul. S. Łojasiewicza 4; e-mail: w.babik@uj.edu.pl

Jarosław PACEK
Biblioteka Narodowa, WARSZAWA

Pole semantyczne książki w tekstach normalizacyjnych i prawnych

Cel/teza referatu: Przedstawienie wyników badania polegającego na ustaleniu znaczenia książki elektronicznej, przeprowadzonego na bazie tekstów o charakterze normalizacyjnym i prawnym. Koncepcja/metody badań: wykorzystanie teorii pola semantycznego, zebranie korpusu tekstów, wyindeksowanie kluczowych elementów deskrypcji i wskazanie natężenia występowania poszczególnych cech (znaczeń). Wyniki/wnioski: referat zaprezentuje wyniki badania, sprawdzającego w jaki sposób książka rozumiana jest na poziomie dyskursu o charakterze regulacyjnym, jakie cechy książki wykorzystywane są dla jej zdefiniowania, np.: w jakim stopniu książka rozumiana jest twór fizyczny, w zestawieniu z jej rozumieniem jako medium przestrzeni informacyjnej i społecznej. Oryginalność/wartość poznawcza: wykorzystanie dla badań z zakresu informatologii, językoznawczej teorii pola semantycznego, zakładającej, że każde słowo współwystępuje z innymi w pewnych wyodrębnionych kategoriach znaczeniowych.

Semantic field of the book in standardization and legal texts. Purpose/thesis: Presentation of results of a study on understanding of e-book in texts of normalization and legal nature. Approach/methods of research: the use semantic field theory; collecting corpus of texts, selecting key elements of descriptions and an indication of intensity of particular features (meanings). Results and conclusions: the paper will present results of the survey, checking how a book is understood at level of a discourse of a regulatory nature, which features books are used to define it, eg.: to what extent the book is understood as a physical object, in comparison with its understanding as a medium of information and social space. Originality/value: the use for the informatology research, linguistic semantic field theory, which assumes that every word co-occurs with other words in certain distinguished categories of meaning.

Wstęp

Terminologia jest narzędziem najwyższej rangi dla naukowego opisu rzeczywistości. Jednakże same terminy i pojęcia naukowe stanowią materiał niezwykle trudny do jednoznacznego opisu, potrzebnego dla wysokiej efektywności wymiany informacji. Wyraźne jest to zwłaszcza tam gdzie rozwój danej dyscypliny uzyskuje wysokie tempo. Jak napisał Franciszek Grucza: „Terminy – ich stan formalny, ich znajomość i umiejętność posługiwania się nimi – determinują jednakże nie tylko, jak się często sądzi, ludzką sprawność komunikacyjną. W gruncie rzeczy warunkują one bowiem także, a nawet przede wszystkim, ludzką sprawność kognitywną z jednej strony oraz produkcyjną z drugiej. Jednocześnie terminy, podobnie jak wiele innych ludzkich tworów, zarówno wspierają, jak i nękają człowieka, służą mu i zarazem sprawiają kłopoty” [7, s. 17]. Również terminologia informatologii i bibliologii rozwija się dynamicznie w ostatnich latach, co wynika m.in. z postępu technologicznego, wpływającego na zmiany przedmiotu zainteresowania tych dyscyplin i metod ich pracy. Dyskurs tego zakresu toczony w literaturze angielskojęzycznej ma wpływ na polskie środowisko i piśmiennictwo, co oznacza konieczność recepcji i właściwego tłumaczenia terminów obcych. W kontekście zmian terminologii i znaczenia poszczególnych pojęć, wciąż interesujące są pytania o kluczowe zagadnienia, którymi zajmuje się dana nauka. W ostatnim czasie na praktykę bibliotekarską i bibliograficzną silnie oddziałują nowoczesne standardy i modele opracowania dokumentów takie jak ISBD (International Standard Bibliographic Description), FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records), RDA (Resource Description and Access), także protokoły, języki usprawniające wymianę informacji w środowisku sieciowym takie jak XML, RDF, OAI-PMH. Są one kontaminowane, np. w katalogach bibliotecznych dochodzi do hybrydyzacji, czyli wykorzystania elementów opisu zgodnych z różnymi modelami. Tym bardziej nasila się potrzeba porządkowania terminologii, w celu zabezpieczenia przejrzystości prowadzonej komunikacji na obszarze praktyki jak i nauki.

Pojęcie książki

Książka stanowi podstawowy obiekt zainteresowania bibliologii i bibliografii. Choć większość osób nie ma wątpliwości czym jest książka, do dziś nie uzyskała ona jednoznacznej deskrypcji naukowej. Definicji, która ułatwiałaby prowadzenie dyskusji wewnątrz nauki, a także pełne zrozumienie z adresatami informacji naukowej, z użytkownikami bibliotek, archiwów, muzeów itp. Na terenie działań obliczonych na komercyjne efekty, problem praktycznie nie jest dostrzegalny. Podmioty jakimi są np. księgarnie odwołują się do potocznej wiedzy o świecie samych księgarzy i swoich klientów. Natomiast na obszarze bibliotekarstwa, którego najważniejszym zadaniem jeszcze do niedawna było zabezpieczenie i opracowanie zbiorów, olbrzymie znaczenie odgrywa obecnie uporządkowanie terminologii, a także typologii dokumentów. Problem staje się poważny w sytuacji, kiedy usiłujemy otworzyć się na komunikację z użytkownikiem, który nie jest przygotowany do postrzegania uniwersum bibliograficznego z perspektywy osiągnięć tej nauki a oczekuje przekazu zrozumiałego i operującego na przyswajalnym dla niego, a więc potocznym poziomie rozumienia.

Nie sposób na łamach niniejszego opracowania zmieścić szczegółowej analizy bardzo wielu nurtów i ustaleń dotyczących istoty książki. Wybór ocen, które zostaną poniżej zaprezentowane nie wyczerpuje wszystkich problemów związanych z naturą książki. Formułowane były one w różnych okresach, na nieco innym gruncie. Dotychczas nie powstała uniwersalna, powszechnie akceptowalna definicja książki i jest to prawdopodobnie niemożliwe. Jan Muszkowski opisując „życie książki” skonstatował wręcz, że poprzez działania wydawnicze, księgarskie dochodzi ona do swego momentu „zamknięcia”, po którym „Życie jej dalsze uchyla się od badań bibliologicznych, jako bezpośrednie już obcowanie psychiki gromadnej z myślą twórczą autora, i przejawiać się może dopiero w czynach” [18, s. 403]. Krzysztof Migoń zauważył, że „Książka jako pojęcie otwarte nie da się zdefiniować do końca, nawet przy zastosowaniu najbardziej nowoczesnej aparatury pojęciowej, jaką dys-

ponuje nauka” [17, s. 24]. Podobnie wypowiedziała się Małgorzata Góralska stwierdzając, że „Granica, po przekroczeniu której dzieło zaczyna być książką, jest niemożliwa do określenia, stąd też istniejące definicje książki przybliżają nas tylko do jej istoty, nie wyczerpując jednakże w pełni złożoności tego zagadnienia” [6, s. 9]. Zdaniem Stanisława Adama Kondka „Kłopoty z jednoznacznym rozumieniem pojęcia <<książka>> biorą się przede wszystkim stąd, iż zmieniała się w ciągu jej dziejów jej forma (tabliczki gliniane, zwój papirusowy, kodeks, książka elektroniczna), ukształtowanie, sposób zapisu, obecnie zaś granice między książkami a innymi środkami przekazu są nieostre i ten sam tekst może być komunikowany różnymi sposobami” [12, s. 26]. Można z pewnością zauważyć, że w rozumieniu książki pojawiają się dwa charakterystyczne obszary: ujęcie materialistyczne, analizujące książkę jako obiekt fizyczny, posiadający określone i typowe dla niej własności fizyczne. Do takiego ujęcia zbliża się też rozumienie potoczne książki, postrzegające ją poprzez cechy fizyczne, strukturalne, najbardziej rozpowszechnione i typowe dla książki w danym momencie jej rozwoju. Takie rozumienie książki Encyklopedia wiedzy o książce tłumaczy następująco: „W potocznym znaczeniu dokument w postaci zespołu kart, zawierających tekst przeznaczony do upowszechnienia (zarówno w formie rękopiśmiennej, jak powielanej różnymi technikami)” [5]. Drugi kierunek myślenia postrzega książkę poprzez jej funkcję komunikacyjną, informacyjną, poprzez jej znaczenie społeczne. Rozpoznanie tych dwóch ujęć jest istotne, ponieważ jak zauważył Hellmut Lehmann-Haupt „odpowiedź na pytanie <<co to jest książka>>? zależy od tego, czy jesteśmy zainteresowani jej cechami fizycznymi czy funkcjonalnymi” [15, s. 223; cyt. za 17, s. 18]. Oleg Leszczak podkreśla tę drugą sferę rozumienia książki jako wręcz najistotniejszą: „książka będąc zjawiskiem artefakcyjnym, czyli wytworem działań piśmienniczych, jest mocno zakotwiczona nie tylko w technicznych okolicznościach i możliwościach pewnego typu cywilizacji (materiał, produkcyjna technika uwidocznienia sygnału i gromadzenia zjawisk artefakcyjnych),

lecz także w charakterystycznych etnokulturowych stereotypach i modelach kreowania tekstów graficznych i dokumentów (utworów), odpowiadających za pełnione przez książkę funkcje społeczne. I to one, a nie sam substrat materialny stanowią o istocie książki” [14, s. 500]. Zapewne nie sposób odebrać książce, którejkolwiek z tych cech i naukowe próby zbliżenia się do jej holistycznego opisu powinny uwzględniać obydwie aspekty. Znalezienie dostatecznie trwałych, uniwersalnych cech książki, zwłaszcza z drugiej z opisanych sfer, równocześnie poddających się precyzyjnemu opisowi, jest jednak zadaniem bardzo trudnym. W konsekwencji wiele funkcjonujących obecnie definicji naukowych, encyklopedycznych, słownikowych skupia się zwłaszcza na materialnym aspekcie książki [19].

Teoria pola semantycznego

Zastosowane w opisywanym projekcie pojęcie pola semantycznego (znaczeniowego) wywodzi się z teorii, której podwaliny powstały jeszcze w latach dwudziestych i trzydziestych XX w., w środowisku językoznawców niemieckich, takich jak Jost Trier, Walter Porzig i później działający Leo Weisgerber. Teoria pola semantycznego zakłada, że język to system składający się z elementów - słów, połączonych ze sobą wzajemnie siecią relacji semantycznych, budujących określone kategorie (grupy, mapy) znaczeniowe. Z polskich badaczy, którzy wnieśli wkład w rozwój tego obszaru należy wymienić Ryszarda Tokarskiego, Jerzego Bartmińskiego, Zofię Cygal-Krupę, Andrzeja Markowskiego.

W Encyklopedii językoznawstwa ogólnego znajdujemy następującą definicję pola semantycznego (znaczeniowego): „Uporządkowany wewnętrznie pod względem paradygmatycznym i syntagmatycznym zbiór leksemów reprezentujących zbiór pojęć związanych jakimś pojęciem nadrzędnym, np. pojęciem intelektu, piękna, pokrewieństwa, barwy i in.” [21, s. 444]. Encyklopedia... podaje również, że wspólną cechą wszystkich koncepcji pola semantycznego jest ujmowanie słownictwa jako wewnętrznie zorganizowanego systemu. Jest to cechą strukturalistycznych teorii języka, które wpłynęły na rozwój koncepcji pola semantycznego.

tycznego. Zgodnie z poglądami F. de Saussure'a, każda jednostka języka zdeterminowana jest przez pozostałe, zaś w teorii W. von Humboldta język stanowi swoistą „mapę rzeczywistości”, „świat pośredniczący”, który użytkownicy języka wykorzystują do postrzegania świata realnego, czyli pozajęzykowego.

Warto odnotować również istnienie alternatywnego rozumienia pola semantycznego na obszarze badań związanych z książką. Teodor Zbiński odniósł to pojęcie do zobrazowania specyficznej struktury kart książki, stanowiących pewien znak i w których można wyodrębnić określone obszary, posiadające własne znaczenie. Jak pisze autor „pole semantyczne jest to taki układ przestrzenny, czasowy lub jeszcze inny, w którym pewien znak przybiera różne znaczenia, w zależności od miejsca, jakie on lub pewne jego elementy zajmują w tym układzie. Znak nabiera właściwego lub pełnego znaczenia dopiero w pewnym określonym miejscu i otoczeniu” [26, s.49]. Jako przykłady takich pól, które można znaleźć w sferze kompozycji typograficznej książki autor podaje następujące: <<góra – dół>>, <<środek>>, <<strona prawa – strona lewa>>. W ten sposób strona tytułowa książki może przybrać układ trzykondygnacyjny: <<góra – środek – dół>>, w którym lokują się nazwisko autora, tytuł (zazwyczaj szczególnie wyróżniony), miejsce i rok wydania.

Dla potrzeb przedstawianego tutaj przyjmujemy rozumienie pola semantycznego zgodne z definicją zaproponowaną przez R. Tokarskiego: „jako uporządkowanej grupy wyrazów powiązanych przynależnością do wspólnej kategorii znaczeniowej” [24, s. 362]. Podobne rozumienie znajdujemy również w branżowym Słowniku encyklopedycznym informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych, w którym zdefiniowano pole semantyczne jako: „zbiór wyrażen pozostających względem siebie w określonych relacjach semantycznych”. Jak pisze dalej Słownik: „W każdym języku naturalnym wyróżnić można wiele takich pól, np.: nazwy pokrewieństw, nazwy zwierząt, roślin, wykonawców czynności, maszyn, stosunków przestrzennych, czasowych itp. Zbiór wszyst-

kich takich pól semantycznych tworzy POLE SEMANTYCZNE JĘZYKA. W językach informacyjno-wyszukiwawczych pola semantyczne nazywane bywają kategoriami lub fasetami, np. w Klasyfikacji Dwukropkowej kategorie: Indywiduum, Materia, Energia, Przestrzeń, Czas; w języku haseł przedmiotowych pola semantyczne tworzą np. poszczególne kategorie określników” [23, s. 197].

Założenia i cele

Jak napisano wyżej głównym celem niniejszego artykułu jest przedstawienie metody badawczej wykorzystującej lingwistyczną teorię pola semantycznego oraz przedstawienie projektu badawczego, obejmującego wykorzystanie tej metody do zbadania rozumienia pojęcia książki. Zastosowana metoda zbieżna jest (w pewnym stopniu) z założeniami analizy pola semantycznego Régine Robin, według której „tekst nie jest przezroczysty. Szukanie znaczenia tekstu, zdania, wyrazu, oznacza przeanalizowanie wszystkich jego zastosowań i kontekstów, wymaga ciągłej pracy nad tekstem, pozornego rozłożenia ciągu wypowiedzeniowego i porządku wypowiedzi po to, by złożyć je na powrót zgodnie z czytelnością znaczącą” [22, s. 252]. Oznacza to wybór słów kluczowych i następnie uporządkowanie ich według wyróżnionych przez autorkę kategorii, związanych z funkcją tych słów: określenia podmiotu; jego asocjacji, opozycji, ekwiwalentów (synonimów), działań podmiotu, działań wobec podmiotu. Metoda R. Robin wykorzystywana jest (często z modyfikacjami) np. na terenie jakościowych badań socjologicznych [por. 11, 4, 20] i wpisuje się w nurt strukturalistycznych badań nad językiem. W prezentowanej tutaj metodzie zdecydowano się na zastosowanie odmiennego zestawu kategorii. Spowodowane to jest specyfiką obiektu książkowego, o którym orzekają badane wypowiedzi. Jednostka opisu, którą jest książka na polu działań bibliograficznych i bibliotekarskich uzyskała we współczesnych opracowaniach standaryzacyjnych, propozycje kategorii porządkujących opis jej cech. Właśnie te kategorie zostaną wykorzystane i opisane szczegółowiej w dalszej części artykułu, prezentującej wyniki analizy. Należy również w

tym miejscu przypomnieć o badaniach nad językowym obrazem świata, prowadzonych z perspektywy lingwistyki kognitywnej, z zastosowaniem specyficznej definicji kognitywnej. Badania te posłużyły do opracowania Słownika stereotypów i symboli ludowych, w którym budowanie definicji polega na zebraniu wszystkich cech ustabilizowanych w językowym obrazie danego przedmiotu [1, s. 177]. Odbywa się to poprzez zestawienie fragmentów tekstów, zawierających odniesienia do badanych desygnatów. Rozważania dotyczące analizy pola semantycznego prowadzone z perspektywy bibliologicznej i informatologicznej, znajdziemy w pracach Bożenny Bojar [3, 8, 9, 10].

Obszarem podjętym w prezentowanym tutaj badaniu jest rozumienie pojęcia książki w tekstach o charakterze prawnym, normalizacyjnym i standaryzacyjnym, których przedmiot lokuje się w polu zainteresowań bibliologii, bibliotekoznawstwa i informatologii. Dla potrzeb badania sprawdzonych zostało około 150 aktów prawnych oraz około 50 dokumentów normalizacyjnych, pod kontem obecności w nich definicji pojęcia książki. Następnie za pomocą indeksowania swobodnego z zebranych definicji zostały wybrane słowa kluczowe. Część odnalezionych w tekstach wyrażen stanowiło formy wariantywne, posiadało inną postać niż przyjęta do badania. Dla celów analizy sprowadzane zostały do wspólnej, ujednocionej formy. Następnie utworzono odrębne kategorie tematyczne grupujące zaklasyfikowane do nich słowa. Zmierzona została częstotliwość występowania określonych słów kluczowych w tekstach, co pozwoliło na uporządkowanie słów w grupach. Istotne dla wyjaśnienia przyjętej metody jest podkreślenie, że jeśli określone znaczenie/cecha wyrażona słowem kluczowym, w organizacji pojedynczego tekstu definicji, przywoływana była więcej niż jednokrotnie, liczona była pojedynczo. Celem parametru częstotliwości było bowiem wykazanie jak wiele definicji odnosi się do określonego znaczenia książki. W przeciwnym wypadku zostałaby utworzona lista frekwencyjna określonych słów kluczowych, nie to zaś było celem badania. Przeprowadzone operacje pozwoliły na wskazanie specyficznych obszarów i poszcze-

gólnych cech, typowych dla rozumienia książki, w zbadanym materiale.

Analiza materiału

Akty prawne

Jak napisali Jerzy Lukszyn oraz Wanda Zmarzer „Metodologię badań terminologicznych ostatecznie określa materiał empiryczny, czyli terminy. Terminy są wyrazami języka naturalnego. Jako takie muszą być postrzegane przez pryzmat pojęć lingwistyki, głównie – neologii, derywatologii i semantyki.” [16, s. 5]. W celu zebrania materiału badawczego dla referowanego badania, poddano analizie polskie teksty o charakterze prawnym i normalizacyjnym, zarówno obowiązujące jak też obecnie już uchylone. Złożyły się na tę grupę ustawy i rozporządzenia, w różnym stopniu związane z problemami informacji, działalnością bibliotek i innych ośrodków informacji oraz normy polskie i normy ISO tłumaczone i adaptowane na język polski. Pierwsza i najważniejsza obserwacja, którą udało się poczynić i którą w tym miejscu, na wstępie omówienia należy zasygnalizować, dotyczy faktu, że zdecydowana większość zbadanych dokumentów z grupy aktów prawnych nie posługuje się słowem książka. Jest to dość zaskakujące, szczególnie mocno w przypadku dokumentów silnie związanych z aspektami działalności bibliotek czy rynku książki, jak np. Ustawa o bibliotekach, Rozporządzenie w sprawie prowadzenia księgarń, antykwariatów i sprzedaży dzieł sztuki czy Ustawa o prawie autorskim. Jeśli słowo książka pojawia się w tekstach, to w nielicznych miejscach, rzadko częściej niż jednokrotnie i raczej w funkcji pomocniczej dla prowadzonego wywodu, tzn. nie stanowi głównego przedmiotu omówienia, w partii tekstu, w której się pojawia. (Do interesującego nas obszaru nie zaliczono natomiast pojawiających się w tekstach terminów: księgi/książki inwentarzowe, ewidencyjne, wieczyste, rachunkowe, rejestrowe, księgi Kodeksu cywilnego itp., bowiem te wykładniki językowe nie odnoszą się do pojęcia książki, stanowiącej właściwy przedmiot prezentowanych tutaj badań, czyli do podstawowego elementu zbiorów bibliotecznych). Poniżej zo-

staną zaprezentowane przykłady aktów prawnych i odnalezionych w nich odniesień.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 12 lipca 1975 r. w sprawie prowadzenia księgarń, antykwariatów i sprzedaży dzieł sztuki przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej nie wymienia słowa książka ani razu. Zdefiniowano w tym rozporządzeniu jedynie znaczenie księgarni, którą rozumie się jako „placówkę sprzedaży wydawnictw nieperiodycznych pochodzących z bieżącej krajowej produkcji wydawniczej”. W Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach słowo książka pojawia się jedynie raz w całym dokumencie. Znajdziemy je w paragrafie precyzującym zadania Biblioteki Narodowej, w dodatku nie występuje tu w funkcji samodzielnego pojęcia, a jedynie fragmentu nazwy dyscypliny naukowej: „prowadzenie badań z zakresu bibliotekoznawstwa, nauki o książce i pokrewnych dziedzin wiedzy”. Słowo książka nie pojawia się już więcej w tekście tej ustawy. Ustawa z dnia 7 listopada 1996 r. o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych wymienia słowo książka zaledwie jeden raz: „Przez określenie <<publikacja>> należy rozumieć dzieła zwielokrotnione dowolną techniką w celu rozpowszechnienia, a w szczególności: 1) piśmiennicze, jak: książki, broszury, gazety, czasopisma i inne wydawnictwa ciągłe, druki ulotne, afisze”. Słowo książka pojawia się w kilku miejscach Ustawy z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług. Np.: „Art. 19a. 5. Obowiązek podatkowy powstaje z chwilą [...] 3) wystawienia faktury w przypadkach [...] b) dostawy książek drukowanych [...] – z wyłączeniem map i ulotek – oraz gazet, czasopism i magazynów, drukowanych [...], c) czynności polegających na drukowaniu książek [...] – z wyłączeniem map i ulotek – oraz gazet, czasopism i magazynów [...]”; „Załącznik nr 3 Wykaz towarów i usług, opodatkowanych stawką podatku w wysokości 7% [...] Książki drukowane – wyłącznie książki (oznaczone stosowanymi na podstawie odrębnych przepisów symbolami ISBN), mapy – wytwarzane metodami poligraficznymi, z wyłączeniem ulotek”. „Załącznik nr 10 Wykaz towarów opodatkowanych stawką podatku w wysokości 5% [...] Książki wydawane

na dyskach, taśmach i innych nośnikach oznaczone stosowanymi na podstawie odrębnych przepisów symbolami ISBN”. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym nie posługuje się słowem książka. W treści tej ustawy znajdziemy jedynie sformułowanie ogólnikowo odnoszące się do zbiorów bibliotek, przy okazji ustalania zadań uczelni: „Art. 13. 1. Podstawowymi zadaniami uczelni, z zastrzeżeniem ust. 2 i 3, są: [...] 5) upowszechnianie i pomnażanie osiągnięć nauki, kultury narodowej i techniki, w tym poprzez gromadzenie i udostępnianie zbiorów bibliotecznych i informacyjnych”. Z kolei Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 21 sierpnia 2006 r. w sprawie kandydatów na dyplomowanego bibliotekarza oraz dyplomowanego pracownika dokumentacji i informacji naukowej stanowiące w istocie przepis wykonawczy do art. 117 Ustawy o szkolnictwie wyższym (w 2013 r. art. 117 został uchylony z powodu deregulacji dostępu do zawodów), oprócz sformułowania o obiegu wydawniczo-księgarskim, wymienia jednokrotnie słowo książka i to wyłącznie w kontekście książek elektronicznych: „II. Wykaz specjalizacji oraz ich zakres tematyczny do egzaminu na dyplomowanego pracownika dokumentacji i informacji naukowej. [...] 2. Specjalizacja: Wytwarzanie zbiorów informacji. Opracowanie źródeł informacji. Zakres tematyczny: [...] 5) czasopisma i książki elektroniczne”. W Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 grudnia 2006 r. w sprawie warunków wynagradzania za pracę i przyznawania innych świadczeń związanych z pracą dla pracowników zatrudnionych w uczelni publicznej, które stanowi przepis wykonawczy do art. 151 ust. 1 Ustawy o szkolnictwie wyższym, znajdujemy książkę kilkakrotnie gdy mowa jest o stanowiskach pracy związanych z dokumentacją i informacją naukową: „Tabela stanowisk pracy, wymagań kwalifikacyjnych i minimalnego zaszeregowania pracowników bibliotecznych oraz pracowników dokumentacji i informacji naukowej. [...] Starszy konserwator książki, Konserwator książki, Młodszy konserwator książki, Technik-konserwator książki, Księgarz”. Ustawa z dnia 7 listopada 1991

r. o systemie oświaty odnosi się do książki dwukrotnie, gdy mowa o przeznaczeniu dotacji na zakup środków trwałych i innych oraz wartości niematerialnych i prawnych obejmujących „książki i inne zbiory biblioteczne”. Do art. 60 ust. 2 wymienionej ustawy wydano Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 29 kwietnia 2003 r. w sprawie ramowego statutu publicznej biblioteki pedagogicznej, w którym znajdziemy tylko zdanie, że „Statut biblioteki określa warunki i sposób tworzenia księgozbioru biblioteki, ze wskazaniem rodzaju gromadzonych materiałów bibliotecznych”. Słowem książka posługuje się Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w dwóch artykułach: „Art. 51. 1. Jednorazowego pozwolenia na stały wywóz zabytku za granicę wymagają zabytki zaliczane do jednej z następujących kategorii: 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 6000 zł.”. „Art. 64. 1. Postępowanie dotyczące restytucji zabytku może być prowadzone w odniesieniu do zabytku zaliczanego do jednej z następujących kategorii: 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro”.

Natężenie odniesień do książki, w wymienionych dokumentach można uznać za marginalne. W takim stopniu, nie mogą one znaleźć zastosowania do analiz posługujących się metodami pola semantycznego. W trakcie opracowywania materiału nasunęło się oczywiście pytanie o dalszą celowość prezentacji analizy zbioru, który okazał się tak mało nasycony terminem, stanowiącym zasadniczy przedmiot badania. Za rozstrzygającą można uznać jednak odpowiedź, że z perspektywy badawczej każdy wynik przeprowadzonej analizy, również niedostarczający oczekiwanych danych, stanowi rezultat interesujący. Na tej podstawie możemy bowiem postawić dalsze pytanie, co stało się powodem dla sytuacji, w której teksty o charakterze oficjalnych aktów prawnych nie posługują się terminem książka? Warto się zastanowić jakie są potencjalne przyczyny tego stanu i zaprezentować kilka spostrzeżeń.

1. Należy uznać, że akty prawne to szczególny rodzaj dokumentu, dla którego język wypowiedzi ma olbrzymie znaczenie. Odróżnia się na tym obszarze język prawny od języka prawniczego. Według Wielkiej encyklopedii prawa wskazuje się na różnice w zakresie semantyki i pragmatyki tych języków. „Odmienności na gruncie semantyki wiążą się z dwoma przeciwstawnymi tendencjami w działaniu racjonalnego prawodawcy: potrzebą doprecyzowania języka prawnego i uściślenia wyrażen języka naturalnego poprzez zabiegi definicyjne, a jednocześnie potrzebą rozumienia tekstów prawnych przez jak najszerszą rzeszę adresatów prawa – laików w zakresie prawa. Innym aspektem różnicującym obydwie języki to ich funkcje rozpatrywane w kontekście pragmatycznym, przy czym podstawową funkcją języka prawnego jest funkcja wpływająca i performatywna, podczas gdy funkcję deskryptywną należy uznać za podstawową w odniesieniu do języka naturalnego” [25, s. 294]. Ujmując w skrócie, różnica pomiędzy językiem prawnym a prawniczym polega na tym, że pierwszy to język „w którym formułowane są teksty prawa obowiązującego, zaś język prawniczy to język, w którym formułowane są wypowiedzi o prawie obowiązującym” [25, s. 294]. Relacje między nimi, a także rozumienie tzw. definicji legalnej stawowi przedmiot dociekań w książce Agnieszki Bielskiej-Brodziak Interpretacja tekstu prawnego na podstawie orzecznictwa podatkowego. Autorka prezentuje analizy przykładów wypowiedzi prawnych i prawniczych. Opisuje między innymi tzw. zakaz dokonywania wykładni homonimicznej, nazywany również dyrektywą konsekwencji terminologicznej, który „oznacza, że tym samym zwrotom nie należy nadawać różnych znaczeń w kontekście różnych przepisów [...] wyrazem akceptacji tej zasady wydaje się być uznanie, że identyczne terminy należy rozumieć tak samo, mimo że występują one na gruncie różnych dziedzin prawa” [2, s. 78]. Opisana zasada dobrze znana jest również bibliotekarzom i pracownikom informacji, pojawia się w zakresie organizacji struktur języków informacyjno-wyszukiwawczych, w których jednoznaczność elementów leksyki jest niezmiernie istotna z perspek-

tywy powodzenia procesów wyszukiwawczych. Teksty aktów prawnych posługują się, jak już wyżej wspomniano, określeniami bazującymi na leksemie książka, takimi jak księgi inwentarzowe, książki/księgi rachunkowe itp. Wykorzystanie leksemu książka, w innym znaczeniu, które kojarzymy z elementami zbiorów bibliotecznych, mogłoby być uznane za złamanie zakazu wykładni homonimicznej. Ponadto na gruncie prawniczym posługiwanie się słowem książka jest wysoce ryzykowne, ponieważ nie istnieje jedna, uznawana powszechnie definicja książki, sami bibliotekarze nie wypracowali takiego wspólnego stanowiska, prawnicy również nie potrafili/nie chcą jej stworzyć.

2. Książka jest tak zmiennym i niedookreślonym elementem rzeczywistości, że odwoływanie się do niej wprost może być niebezpieczne z perspektywy zachowania jednoznaczności w czasie obowiązywania aktu prawnego, może powodować nieporozumienia, niepożądane problemy z interpretacją tekstów aktów. O prawdziwości tej tezy może świadczyć zwłaszcza fakt, że takie ustawy jak Ustawa o bibliotekach, Ustawa o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych, czy Ustawa o prawie autorskim unikają używania słowa książka. Zamiast książka używa się pojęcia publikacja, wydawnictwo czy wydawnictwo nieperiodyczne, dokument, utwór, które mają bardziej dookreślone lub zdefiniowane w tych dokumentach znaczenie.

Trudno jest zdecydowanie potwierdzić lub podważyć prawdziwość zaproponowanych hipotez. Najbardziej prawdopodobnym wydaje się być wyjaśnienie pierwsze.

Normy

Materiał normalizacyjny dostarczył pewien zasób do analizy. Z około pięćdziesięciu dostępnych autorowi tekstów norm, lokujących się w obszarze działalności informacyjnej, wyodrębniono 7 (ich wykaz znajduje się na końcu artykułu), w których znajdują się definicje książki. Posłużyły one jako źródła, z których wyindeksowano słowa kluczowe charakteryzujące książkę i odzwierciedlające jej semantykę przywołaną w zbadanych definicjach. Wyindeksowano w ten sposób 28 słów kluczo-

wych, które w pierwszej kolejności podzielono na dwie, ogólne grupy. Pierwsza zawiera słowa odnoszące się do fizycznych cech książki oraz związanych z jej obiegiem wydawniczo-księgarskim. Ta grupa będzie nazywana dalej „Formalną” (ze względu na kategorię cech książki wskazywanych przez słowa kluczowe). Druga grupa zawiera słowa związane z obszarem, który można określić jako przestrzeń społeczna lub informacyjna książki [13, s. 16]. Ta grupa określona będzie jako „Abstrakcyjna”. Sumaryczna częstotliwość występowania słów (dokładniej, powołań na określone znaczenia książki w definicjach) wyniosła 48. W wyniku podziału na dwie wspomniane grupy uzyskano zbiór 27 słów w grupie pierwszej i zaledwie 1 słowo (sic!) zakwalifikowało się do „grupy” drugiej.

Grupa formalna

Ta grupa osiągnęła łączną częstotliwość 47, co oznacza, że na cechy książki wyrażone za pomocą słów tej grupy powołano się czterdzieści siedem razy w zbadanych siedmiu definicjach. W celu szczegółowego zbadania obszaru, w którym sytuują się wybrane słowa i w celu zbudowania specyficznej mapy semantycznej grupa została podzielona na węższe podgrupy skupiające słowa związane określoną kategorią cech formalnych książki. W ten sposób powstały dalsze podzbiory: „Budowa nośnika”, „Obieg”, „Typ nośnika”, „Tryb odczytu”, „Typ zawartości”. Do nazw tych kategorii (poza „Obieg”) wykorzystano nazwy pól opisu fizycznego zaproponowane w standardach bibliograficznych, takich jak ISBD (International Standard Bibliographic Description), RDA (Resource Description and Access) oraz w dokumencie MARC 21 Format for Bibliographic Data. Podgrupa „Budowa nośnika” gromadzi słowa związane ze strukturą książki; „Obieg” grupuje słowa odnoszące się do funkcjonowania książki na rynku wydawniczym oraz w obiegu społecznym; słowa podgrupy „Typ nośnika” odzwierciedlają fizyczny format; który przybiera książka; podzbiór „Tryb odczytu” zawiera słowa związane z cechami książki, warunkującymi technikę jej odbioru; „Typ zawartości” wskazuje na formę wyrazu, w której zawartość książki

jest komunikowana. Dla uzyskania wiedzy o specyfice i sile recepcji znaczeń książki przywołanych w definicjach, przeanalizujemy dane statystyczne poszczególnych podgrup.

Charakterystyka podgrup

Podgrupa „Budowa nośnika” okazała się najliczniejszą, skupia aż 13 z 27 słów kluczowych. Jej wspólna częstotliwość to 26. W tej podgrupie znalazły się następujące słowa (cyfra poprzedzająca słowo wyraża jego częstotliwość, czyli liczbę definicji, w których się pojawiło): 5 wydawnictwo zwarte, 3 kodeks, 3 jeden lub więcej tomów, 2 dowolna objętość, 2 harmonijka, 2 skoroszyt, 2 teka, 2 zwój, 1 okładka, 1 całość, 1 co najmniej 49 stron, 1 powyżej 4 stron, 1 karta. Liczebność tego zbioru dowodzi, że cechy książki związane z jej materialną strukturą, są najsilniej reprezentowane w definicjach. Siłą rzeczy ich częstotliwość jest też najwyższa. Książka w ujęciu działalności normalizacyjnej problemów z zakresu bibliotekarstwa i bibliotekoznawstwa (normy tego zakresu posiadają określenie „Informacja i Dokumentacja”) postrzegana jest w perspektywie jej cech fizycznych, wynikających ze specyfiki ukształtowania materialnego. Definiowana jest głównie poprzez jej fizyczną budowę.

Podgrupa „Obieg” pojawia się w tej analizie jako druga bowiem taką kolejność sugeruje uzyskana liczebność tej grupy: 6 słów, oraz jej łączna częstotliwość: 9. Słowa zakwalifikowane do tej grupy to: 3 opublikowanie, 2 nieperiodyczność, 1 ISBN, 1 ogólna dostępność, 1 przewidziane zakończenie, 1 wydanie w danym kraju.

Podgrupa „Tryb odczytu” zawiera 4 słowa, ich łączna częstotliwość to: 5. Znalazły się tutaj: 2 tekst utrwalony graficznie, 1 elektroniczna, 1 mikroforma, 1 paginacja.

Podgrupa „Typ zawartości” zawiera 2 słowa, ich łączna częstotliwość to: 4. Słowa kluczowe: 2 druk, 2 pismo.

Ostatnia podgrupa „Typ nośnika” również zawiera 2 słowa, ale o najmniejszej łącznej częstotliwości: 3. Są to następujące słowa kluczowe: 2 jednostka fizyczna, 1 różnorodne nośniki.

Obszar znaczeń książki, które można uznać za abstrakcyjne jest reprezentowany w uzyskanym zbiorze jedynie przez jedno słowo kluczowe, które wskazuje na „Zawartość książki”. Jest to słowo dzieło, które pojawiło się tylko jeden raz w badanych definicjach. Znaczenie pojęcia dzieło jest trudne do opisanego. W ostatnich latach niejednoznaczności w jego rozumieniu nasiliły się nieco za sprawą standardu FRBR, oraz standardów na nim bazujących. Dzieło jest w nich definiowane jako pewna idea, twórczy pomysł autorski, istniejący jedynie w zamyśle autora.

Wpływ poszczególnych kategorii na rozumienie książki w zbadanych definicjach ilustruje wykres 1.

Wyk. 1. Liczebność i częstotliwość słów w podgrupach

System badań

Wykorzystując teorię pola semantycznego autor przeprowadził już wcześniejsze tego typu badania obejmujące znaczenie pojęcia książki w polsko- i angielskojęzycznych tekstach o charakterze kodyfi-

kacyjnym (encyklopedie, słowniki, a także podręczniki), z obszaru bibliologii i informatologii. W tym miejscu można jedynie powtórzyć, że obserwacje tam poczynione dały impuls do podjęcia kolejnych działań prowadzonych z wykorzystaniem metody badawczej pola semantycznego. Logicznym krokiem po zbadaniu ujęcia charakteryzującego sztywny dyskurs definicji naukowych, okazało się podjęcie analiz potocznego rozumienia definicji książki. W ten sposób zdecydowano się na przeprowadzenie specjalnych badań wśród użytkowników książki, poza środowiskiem zawodowo z nią związanym. Badania fokusowe w tym zakresie zostały już przeprowadzone w porozumieniu z Instytutem Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej, który dysponuje odpowiednim zapleczem i doświadczeniem metodycznym w realizacji podobnych projektów. Wyniki tego przedsięwzięcia będą mogły być gotowe do opublikowania w 2016 r.

Zakończenie

Artykuł miał na celu zaprezentowanie specyficznej metody badawczej polegającej na analizie pola semantycznego pojęcia książki. W jej ramach dokonywany jest przegląd definicji, wybór słów kluczowych i porządkowanie ich w ramach kategorii znaczeniowych. Jako materiał do badań wykorzystano teksty polskich aktów prawnych dotyczących działalności informacyjnej oraz norm, z podobnego zakresu. W toku prac okazało się, że w aktach prawnych nie pojawiają się definicje książki. Samo słowo książka, w funkcji określenia elementu zbiorów bibliotecznych, pojawia się w aktach prawnych bardzo rzadko. Spowodowane to jest najprawdopodobniej wymaganiami specyfiki języka prawnego (wykładnia homonimiczna).

Dokumenty normalizacyjne, dotyczące działalności bibliotekarskiej i informacyjnej definiują książkę dość rzadko. Na bazie zebranych definicji wyodrębniono kategorie znaczeniowe, grupujące słowa kluczowe i określające obszary znaczenia książki, które wykorzystywane zostały do jej zdefiniowania. Okazuje się, że najsilniej reprezentowane w definicjach były cechy książki wynikające z jej materialnej postaci, łatwiej poddające się precyzyj-

nemu nazwaniu i opisowi. Wybierając z wyodrębnionych kategorii znaczeniowych słowa kluczowe o najwyższej częstotliwości, można zbudować następującą definicję modelową (pomijając jedyne słowo z grupy abstrakcyjnych, z podgrupy „typ zawartości” przejęto dwa słowa o identycznej częstotliwości):

Wydawnictwo zwarte, opublikowane, tekstowe, drukowane, piśmiennicze stanowiące jednostkę fizyczną, dzieło.

K. Migoń zauważył w 1984 r., że istniejące określenia książki „nie są w stanie jednoznacznie oddzielić tego pojęcia od takich, jak gazeta i czasopismo, ulotka, broszura, plakat itd., druk w ogóle, wszelki inny dokument” [17, s. 24]. Ta sytuacja nie zmieniła się i wciąż nie mamy określenia książki, które byłoby przydatne do realizacji procesów zarządzania informacją. Mimo, że większość definicji skupia się na fizycznej, łatwiejszej do opisu, strefie cech książki.

Normalizacja terminologii z zakresu informacji i dokumentacji nie zajmuje się częścią znaczenia książki, którą można usytuować w ramach przestrzeni informacyjnej oraz społecznej. Wynika to z użytkowych celów dokumentacji normalizacyjnej, a także prawdopodobnie z szerszego nurtu pomijania tych aspektów w próbach definiowania książki.

Literatura cytowana

- [1] Bartmiński J.: *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa*. W: *Konotacja*. Red. J. Bartmiński. Lublin 1988, s. 169-183.
- [2] Bielska-Brodziak A.: *Interpretacja tekstu prawnego na podstawie orzecznictwa podatkowego*. Warszawa 2009.
- [3] Bojar B.: *Pole informacyjne, dokumentacyjne, tematyczne, semantyczne czy leksykalne? „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2004 nr 1 s. 3-11.*
- [4] Dudkiewicz M.: *Zastosowanie analizy pola semantycznego i analizy gloss dla zaprezentowania sposobu postrzegania świata spo-*

- lęcznego. „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2006 T. II nr 1 s. 33-52.
- [5] *Encyklopedia wiedzy o książce*. Kom. red. A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynadłowski. Wrocław 1971.
- [6] Góralska M.: *Próba analizy pojęcia książki w ujęciu funkcjonalnym, strukturalistycznym i semiologicznym*. W: *Ze współczesnych zagadnień nauki o informacji*. Pod red. M. Górno, P. Nowaka. Poznań 1997, s. 9-18.
- [7] Grucza F.: *Terminologia. Jej przedmiot, status i znaczenie*. W: *Teoretyczne podstawy terminologii*. Pod red. F. Gruczy. Wrocław, Warszawa, Kraków 1991, s. 11-44.
- [8] Jarmoszuk Z.: *Pole dokumentacyjne wybranych systemów i języków informacyjno-wyszukiwawczych o kulturze. Pole semantyczne kultury w językach i systemach informacyjno-wyszukiwawczych, problemy metodologiczne*. „Zagadnienia informacji Naukowej” 2004 nr 1 s. 12-28; nr 2 s. 80-85.
- [9] Jarmoszuk Z.: *Pole semantyczne kultury w uniwersalnych językach informacyjno-wyszukiwawczych*. „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2002 nr 2 s. 14-36.
- [10] Jarmoszuk Z.: *Pole semantyczne terminu kultura w definicjach kultury*. „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2001 nr 1 s. 17-34.
- [11] Kielar-Turska M.: *Analiza pola semantycznego terminów związanych ze wspomaganie rozwoju*. W: *Wspomaganie rozwoju. Psychostymulacja i psychokorekcja*. T. 5, Red. B. Kaja. Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, 2003, s. 11-24.
- [12] Kondek S.A.: *Zagadnienia wydawnicze i księgarskie*. Skrypt. Warszawa 2010.
- [13] Krawczyk A.: *Przestrzeń jako kategoria poznawcza przy wyjaśnianiu funkcjonowania książki*. W: *Przestrzeń informacyjna książki*. Red J. Konieczna, S. Kurek-Kokocińska, H. Tadeusiewicz. Łódź 2009, s. 15-26.
- [14] Leszczak O.: *Książka jako artefakt i/czy informacyjna funkcja etnokulturowa i cywilizacyjna?* W: *Książka, biblioteka, informacja. Między podziałami a wspólnotą*. 4. Kielce 2015.
- [15] Lehmann-Haupt H.: Book. W: *The Encyclopedia Americana. The International reference work*. T. 4 New York 1957.
- [16] Lukszyn J., Zmarzer W.: *Teoretyczne podstawy terminologii*. Warszawa 2006.
- [17] Migoń K.: *Nauka o książce. Zarys problematyki*. Wrocław 1984.
- [18] Muszkowski J.: *Życie książki*. Kraków 1951.
- [19] Pacek J.: *Pole semantyczne książki*. „Przegląd Biblioteczny” 2015 nr 4 s. 546-562.
- [20] Piróg D.: *W poszukiwaniu metodologicznych innowacji w badaniach jakościowych – przykład z analiz przechodzenia absolwentów geografii na rynek pracy*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Geographica” 2014 VI, 162, s. 9-19.
- [21] Polański K., red.: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław, Warszawa, Kraków 2003.
- [22] Robin R.: *Badanie pól semantycznych. Doświadczenia Ośrodka Leksykologii Politycznej w Saint-Cloud*. W: *Język i społeczeństwo*. Red. M. Głowiński. Warszawa 1980, s. 205-282.
- [23] *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*. Oprac. B. Bojar. Warszawa 2002.
- [24] Tokarski R.: *Słownictwo jako interpretacja świata*. W: *Współczesny język polski*. Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin 2012.
- [25] *Wielka encyklopedia prawa*. Red. Brunon Hołyst. Warszawa 2005.
- [26] Zbierski T.: *Semiotyka książki*. Wrocław 1978.

Wykaz norm – źródeł definicji

1. PN-82/N-01152.01 Opis bibliograficzny książki. Warszawa, 1983.
2. PN-78/N-01222.00 Kompozycja wydawnicza książki. Postanowienia ogólne. Warszawa, 1978.

3. PN-EN ISO 9707 Informacja i dokumentacja. Statystyka produkcji i dystrybucji książek, gazet, czasopism i publikacji elektronicznych. Warszawa, 1998.
4. PN-ISO 9230 Informacja i dokumentacja. Ustalenie wskaźników cen książek i wydawnictw ciągłych kupowanych przez biblioteki. Warszawa, 1999.
5. PN-ISO 5125 Informacja i dokumentacja. Terminologia. Warszawa 2005.
6. PN-79/N-01222 Kompozycja wydawnicza książki. Bibliografia załącznikowa. Warszawa, 1979.
7. PN-ISO 2108 Informacja i dokumentacja. Międzynarodowy znormalizowany numer książki (ISBN). Warszawa 1997.

Dr Jarosław PACEK – Instytut Bibliograficzny. Biblioteka Narodowa. Adres: 02-086 Warszawa, al. Niepodległości 213; e-mail: j.pacek@bn.org.pl

Dorota RAK

Uniwersytet Jagielloński, KRAKÓW

POLSKIE BIBLIOTEKI UCZELNIANE W PROCESIE KOMUNIKACJI NAUKOWEJ W LATACH 2010-2015

Artykuł skupia się na zagadnieniu komunikacji naukowej. Biblioteki uczelniane wraz ze swoimi pracownikami stały się pełnoprawnym uczestnikiem procesów komunikacyjnych różnego typu. Głównym celem opracowania była odpowiedź na pytanie o sposób, w jaki środowisko bibliotekarskie realizuje swoje funkcje w komunikowaniu naukowym. W badaniach webometrycznych tych instytucji poddano analizie działalność naukową polskich bibliotek uczelnianych w latach 2010-2015. Wśród badanych zagadnień uwzględniono udział i organizację konferencji oraz działalność wydawniczą o charakterze naukowym.

Polish university libraries in the process of scientific communication in 2010-2015. *Academic libraries are a place, which not only collects and provides books, but also takes a part in scientific communication. It is a specific type of communication in which academic libraries have very important status. The main goal of the article is an answer to the question how people and institutions carry out their functions in scientific communication. A starting point for the further considerations will be definition of scientific communication and attempt to determine the status and role of academic libraries in the process of social communication - and beyond - scientific communication. The article includes results of webometric research of these institutions. The author checked scientific activity of Polish libraries at universities in period 2010-2015. Analysis included following issues: organization and participation in conferences, publishing activity etc.*

Wprowadzenie

Biblioteki uczelniane są specyficznym typem instytucji. Ich rola wynika z art. 21 ustawy o bibliotekach, który mówi, że:

- 1) „służą potrzebom nauki i kształcenia, zapewniając dostęp do materiałów bibliotecznych i zasobów informacyjnych niezbędnych do prowadzenia prac naukowo-badawczych oraz zawierających wyniki badań naukowych;

2) prowadzą działalność naukowo-badawczą w zakresie bibliotekoznawstwa i dziedzin pokrewnych, a także w zakresie obsługiwanych przez nie dziedzin nauki” [20, dok. elektr.].

Powyższy zapis określa zatem funkcje biblioteki w kontekście jej działalności. Z jednej strony w bibliotece uczelnianej mamy do czynienia z funkcją informacyjną. Ma ona charakter podstawowy i polega na dystrybucji informacji oraz udostępnianiu źródeł [6, s. 74], które – aby funkcja ta mogła się realizować – powinny spełniać oczekiwania informacyjne użytkowników [16, s. 146]. Z drugiej strony na bibliotece uczelnianej spoczywa obowiązek pośredniczenia w komunikacji naukowej [21, s. 191].

W kontekście tytułu niniejszego artykułu szczególnie istotny jest zapis zawarty w punkcie 2. Biblioteki uczelniane mogą być nie tylko pośrednikami w komunikacji naukowej, ale także pełnoprawnymi, aktywnymi uczestnikami. Analizą zostały objęte wybrane formy działalności naukowej, takie jak konferencje naukowe i naukowa działalność wydawnicza w latach 2010-2015.

Artykuł jest próbą uzupełnienia dotychczasowego dorobku naukowego w zakresie partycypacji bibliotek w procesie komunikacji naukowej. Publikacje, jakie do tej pory się ukazały, są w szczególności poświęcone koncepcji Open Access, „cyfrowości” bibliotek, typom zbiorów itp. Można zatem uznać, że biblioteka uczelniana była dotąd analizowana pod kątem udostępnianych zasobów [por. np. 11, 12, 21, 3, 15, 18], nie zaś aktywnego udziału w komunikacji naukowej sensu stricto.

Na potrzeby niniejszego opracowania udział bibliotek uczelnianych w procesie komunikacji naukowej był analizowany na dwóch płaszczyznach: w kontekście konferencji naukowych oraz wydanych publikacji. W pierwszym zakresie zbadano, jakie konferencje zostały zorganizowane lub były współorganizowane przez biblioteki uczelni wyższych. Do tego celu wykorzystano w pierwszej kolejności bazę danych Konferencje, targi i wystawy udostępnioną w serwisie nauka-polska.pl (OPI). Przeprowadzono wyszukiwanie zaawansowane, przy wyborze następujących kryteriów: ‘rodzaj imprezy’:

‘konferencja’; ‘dyscyplina KBN’: ‘bibliotekoznawstwo i informacja naukowo-techniczna’. Uwzględniono okres od 1 stycznia 2010 roku do 20 września 2015 roku. Ze względu na niesatysfakcjonujące dane i ich wybiórczy charakter, wyniki zweryfikowano i uzupełniono w oparciu o Archiwum konferencji polskich za lata 2010, 2011, 2012, 2013, 2014 oraz 2015, dostępne na stronie EBIB (dostęp: http://www.ebib.pl/?page_id=724, data dostępu: 20.09.2015).

Oprócz aspektu organizacyjnego przeanalizowano także udział pracowników bibliotek uczelnianych w konferencjach naukowych z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. W badaniach skupiono się tylko na ich aktywnym udziale, a więc wygłoszonych referatach. Do tego celu wykorzystano programy konferencji dostępne na dedykowanych stronach lub podstronach internetowych.

Drugi zakres, odnoszący się do działalności wydawniczej, analizowano w oparciu o dane w Przewodniku Bibliograficznym. Wyszukiwanie przeprowadzono przy użyciu indeksu ‘wydawca’. Otrzymane wyniki zawężono wyłącznie do bibliotek uczelnianych i lat 2010-2015.

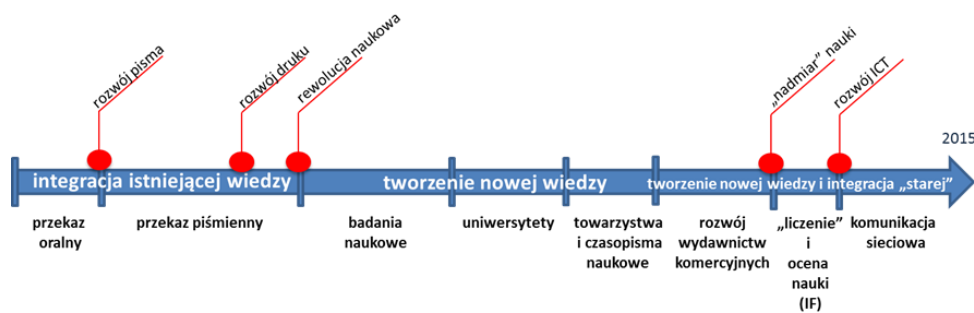
W przeprowadzonych i opisanych wyżej czynnościach badawczych wykorzystano głównie metodę analizy treści. Otrzymane wyniki zaprezentowano w postaci wykresów.

Komunikacja naukowa jako proces

Komunikacja naukowa jest specyficznym rodzajem komunikacji. Jej nadrzędnym celem – podobnie jak komunikowania sensu largo – jest doskonalenie współdziałania i to takiego współdziałania, które jest zorientowane po pierwsze na realizację wspólnego przedsięwzięcia, po drugie na osiągnięcie indywidualnych rezultatów, ale przy udziale pozostałych uczestników procesu [14, s. 98]. W sensie węższym 1) integruje wiedzę o działalności naukowej, 2) umożliwia „nieustanne dzielenie się treścią” [8, s. 188-189]. Do tej „treści” należy zaliczyć: 1) dane, 2) informacje, 3) wiedzę jawną i ukrytą [17, s. 59]. Widać zatem wyraźnie, że komunikacja naukowa jest ściśle związana z procesem organizacji wiedzy i informacji [13, s. 20-21]

i rolą naukowców polegającą na zwiększaniu prawdopodobieństwa trwałości wiedzy [7, s. 79]. Przyczynia się bowiem do walidacji wyników badań, pozyskiwania odbiorców, tworzenia zasobu opisującego stan wiedzy naukowej itd. [Nahotko 2010, s. 33]. Cały proces i jego struktury są osadzone w kontekście historycznym i społecznym, które wpływają na jego przebieg [13, s. 46].

Komunikacja naukowa składa się z czterech faz: intraspecialistic – informowanie o eksperymentach i danych empirycznych; interspecialistic – publikowanie artykułów o charakterze interdyscyplinarnym; pedagogical – publikowanie podręczników; popular – popularyzacja nauki w czasopismach codziennych, w filmach dokumentalnych itp. [5, s. 32-35]. Proces zachodzi zatem na dwóch płaszczyznach. Z jednej strony można mówić o działaniach specjalistów ukierunkowanych na specjalistów z tej samej lub innej dziedziny, z drugiej o przekazach dedykowanych niespecjalistom. Podział ten wyodrębnił się w toku rozwoju komunikacji naukowej (patrz Rysunek 1). Opisany niżej schemat stanowi duże uproszczenie, jednak na potrzeby niniejszych rozważań jest ono wystarczające.

Rysunek 1. Rozwój komunikacji naukowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie Nahotko M.: Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym. Globalna biblioteka cyfrowa w informatycznej infrastrukturze nauki. Warszawa 2010, s. 26-34.

W ewolucji komunikacji naukowej można wyróżnić trzy etapy: integrację istniejącej wiedzy (od około VII w. p.n.e. do I połowy XVII w.), tworzenie nowej wiedzy (od II połowy XVII w. do I połowy XX w.) oraz tworzenie nowej wiedzy połączone z integracją „starej” (od II połowy XX w.).

W każdym z etapów można wyróżnić tzw. punkty zwrotne, które determinowały dalszy postęp.

W etapie pierwszym kluczowe znaczenie miały rozwój pisma i druku, które pozwoliły przejść od tradycji oralnej do przekazów utrwalanych za pomocą pisma, a potem druku. Etap ten zakończył się wraz z rozpoczęciem rewolucji naukowej. Odwoływanie się do tego, co było już znane, przestało wystarczać, a człowiek odkrył w sobie potrzebę tworzenia nowej wiedzy. Kluczowe znaczenie miały tu badania naukowe, które wraz z późniejszym rozwojem uniwersytetów stały się ich elementem rozpoznawczym.

Czym jednak byłyby badania, gdyby nie ich rezultaty, które powinny dotrzeć do środowiska naukowego? Odpowiedź na to pytanie stała się impulsem do zakładania czasopism i towarzystw naukowych, na przestrzeni których wymieniano się nową wiedzą. Ze względu na ogromne zainteresowanie tą formą upowszechniania wyników badań z czasem nastąpił rozwój wydawnictw komercyjnych, rozpoczynając nowy etap w komunikacji naukowej: tworzenie nowej wiedzy i integrację z dotychczasowym dorobkiem naukowym.

„Nadprodukcja” wiedzy przyczyniła się do „nadmiaru” nauki. Pojawiła się konieczność jej parametryzacji. Drugim ważnym punktem zwrotnym stał się rozwój nowoczesnych technologii informacyjnych,

który przeniósł naukę do internetu i otworzył nowe możliwości w zakresie komunikacji naukowej. Czas jej trwania został zredukowany, a tempo odkryć przyspieszone, co kładzie większy nacisk na współpracę społeczności naukowej [4, s. 349]. Świadczy o tym funkcjonowanie Open Access, a w jego obrębie takich podmiotów, jak repozytoria i biblioteki cyfrowe. Działalność bibliotek uległa więc rozszerzeniu poza ich fizyczne mury, czyniąc z nich pełnoprawnych uczestników komunikacji naukowej.

Biblioteki uczelniane a komunikacja naukowa – wymiar teoretyczny

Analizując miejsce biblioteki uczelnianej w procesie komunikacji naukowej, należy wziąć pod uwagę dwie kwestie, które konstytuują jej pozycję. Po pierwsze biblioteka jest uznawana za narzędzie, które ma służyć uzyskaniu określonej korzyści [9, s. 42], a pełnione przez nią funkcje wpływają na potrzeby użytkowników, do których zalicza się zinstytucjonalizowana wiedza [9, s. 407]. Po drugie, komunikacja naukowa ciągle ewoluuje i nie chodzi tu tylko o internet, który stał się platformą wymiany myśli naukowej. Rolą biblioteki jest upowszechnianie informacji i rozwój usług informacyjnych, które pozwolą zapanować nad rozrastającymi się zasobami naukowymi [10, dok. elektr.].

Pojawiają się głosy, że kolejny krok w rozwoju komunikacji naukowej jest niemożliwy. Większość podmiotów tworzących daną społeczność akademicką ma problemy w zrozumieniu mechanizmów cyfrowego środowiska wydawniczego, które wynikają z działań administracyjnych uczelni, a te z wytycznych narodowych polityk parametryzacyjnych [19, s. 253]. Ośrodki naukowe muszą podejmować takie kroki, które będą promować działalność naukową i wzmacniać relację pomiędzy wytwórcami informacji a jej użytkownikami. Działania te mieszczą się w misji uczelni. Kładzie ona bowiem nacisk na nauczanie i rozpowszechnianie takich wyników badań, które służą rozwojowi danego kraju [2, s. 122]. Ośrodki akademickie nie są jednak pozostawione same sobie w swoich działaniach, ponieważ otrzymują wsparcie bibliotek.

Mocnym ogniwem w bibliotekach uczelnianych są ich pracownicy. Tworzą oni zespół specjalistów, którzy dzielą się „informacjami i wiedzą, co jest misją bibliotek akademickich; są zorientowani na użytkownika i dysponują wiedzą o jego potrzebach i zachowaniach; znają różne systemy wyszukiwania informacji”. Ponadto do ich zadań należy udostępnianie informacji także poza biblioteką [1, dok. elektr.]. Dzięki temu możliwości udziału w komunikacji naukowej ulegają rozszerzeniu. Różnice pomiędzy poszczególnymi formami partycypacji

bibliotek w tym procesie można dostrzec nawet intuicyjnie. Co więcej, warto w tym miejscu pokusić się o próbę pewnego stopniowania zaangażowania w komunikowanie naukowe, przyjmując za kryterium to, czy biblioteka jest twórcą, czy pośrednikiem w tym procesie (Tabela 1).

Tabela 1. Biblioteka uczelniana jako twórca, pośrednik i bierny uczestnik w komunikacji naukowej

Biblioteka jako twórca	Biblioteka jako pośrednik	Biblioteka jako bierny uczestnik
opis dokumentów	platforma cyfrowa (biblioteki cyfrowe, repozytoria)	bierny udział w konferencji naukowej
referaty podczas konferencji	udostępnianie informacji na temat źródeł	bezcelowa lektura tekstów naukowych
organizacja konferencji	udostępnianie informacji źródłowej	nieefektywne udostępnianie informacji
redagowanie tekstów naukowych	wyszukiwanie informacji	wyszukiwanie informacji nieadekwatnych do potrzeb
działalność wydawnicza	parametryzacja na „zlecenie” jednostek uniwersyteckich, np. wydziałów	brak kompetencji informacyjnych

Źródło: opracowanie własne

Z powyższej tabeli wyraźnie wynika, że biblioteka uczelniana partycypuje w komunikacji naukowej na trzy sposoby: jako twórca, jako pośrednik oraz jako bierny uczestnik. Pierwszy typ partycypacji zachodzi wówczas, kiedy pracownicy biblioteki tworzą opisy dokumentów, redagują teksty naukowe, wygłaszają referaty podczas konferencji, organizują konferencje, prowadzą działalność wydawniczą. Biblioteka jest sprawcą i producentem zasobu informacji, który zostaje włączony do dorobku naukowego danej dyscypliny. Zasób ten może przyczyniać się do tworzenia nowej wiedzy.

Biblioteka może być również pośrednikiem w komunikowaniu naukowym. Dzieje się tak wtedy, kiedy dochodzi do udostępniania wytworzonych wcześniej informacji oraz wyszukiwania danych. Większość pracowników bibliotek naukowych zajmuje się także pośrednictwem w parametryzacji pracowników naukowych jednostek uniwersyteckich.

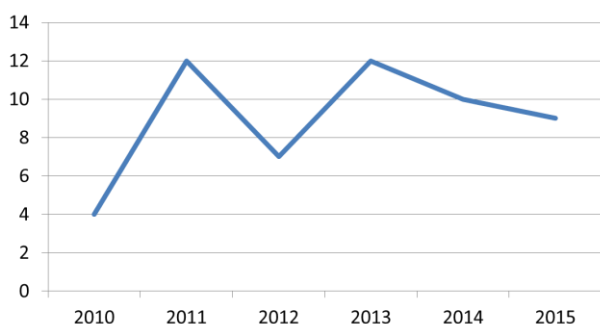
Ostatnim typem partycypacji w procesie komunikacji jest bierne uczestnictwo. Przejawia się ono na przykład poprzez udział w konferencji naukowej bez referatu, bezcelowa, nieuświadomiona lektura tekstów naukowych, czy też braki (niedostatki) w kompetencjach informacyjnych, które skutkują nieefektywnymi usługami na rzecz użytkownika.

Wymiar praktyczny wybranych form twórczej partycypacji bibliotek uczelnianych w komunikacji naukowej

Powołując się na wyniki uzyskane w toku przeprowadzonych badań webometrycznych, można stwierdzić, że poza partycypacją bibliotek uczelnianych w komunikacji naukowej poprzez udostępnianie zasobów w ramach Open Access czy też tworzenie bibliotek cyfrowych jako takich, prowadzenie blogów i serwisów tematycznych o kontrolowanej treści, podejmują także inne działania. Należą do nich między innymi: organizacja i aktywny udział pracowników w konferencjach naukowych oraz działalność wydawnicza.

a) organizacja konferencji naukowych

W latach 2010-2015 roku biblioteki uczelni wyższych zorganizowały 54 konferencje naukowe (Wykres 1).

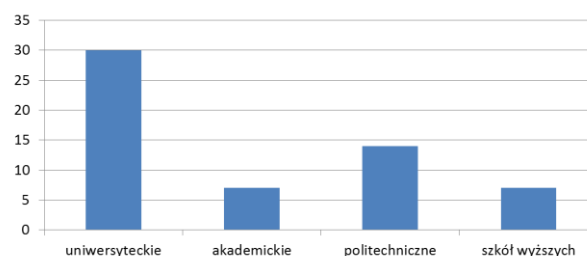
Wykres 1. Liczba konferencji zorganizowanych przez biblioteki uczelniane w latach 2010-2015
Źródło: opracowanie własne.

W 2010 roku zorganizowano 4 konferencje: XXVIII Konferencję Problemową Bibliotek Me-

dycznych – „Zasoby biblioteczne na wyciągnięcie ręki – model własnościowy a model otwarty” (9-11 czerwca, organizator: Biblioteka Akademii Medycznej we Wrocławiu), IV Konferencję Biblioteki PŁ „Biblioteka w kryzysie czy kryzys w bibliotece?” (15-17 czerwca, organizator: Biblioteka Politechniki Łódzkiej), konferencję „Biblioteka otwarta na zmiany – wolny dostęp do zbiorów” (20-21 września, organizator: Biblioteka Uniwersytecka w Olsztynie) oraz konferencję „Fundusze unijne dla bibliotek” (26 listopada, organizator: Biblioteka WSB w Chorzowie).

Liczba ta wzrosła w 2011 roku do 12, by rok później spaść o prawie połowę, do 7 konferencji. W roku 2013 znowu odnotowano większe zainteresowanie bibliotek uczelnianych organizacją konferencji naukowych. Podobnie, jak dwa lata wcześniej, było ich 12. W 2013 r. liczba ta nieznacznie się zmniejszyła i wyniosła ostatecznie 10. Zbliżona do tego poziomu jest liczebność konferencji w 2015 roku (stan na 20 września) i obejmuje 9 wydarzeń tego typu.

Przyczyny takiego zróżnicowania są dość oczywiste. Nie każda konferencja odbywa się w cyklu rocznym (wyjątkiem jest słupski cykl konferencji „Ekologia informacji”). Większość z nich jest organizowana co dwa lata, jak np. „Biblioteka w przestrzeni edukacyjnej” w Krakowie. Warto w tym miejscu pochylić się nad aspektem związanym z typem uczelni, w obrębie której funkcjonuje biblioteka (Wykres 2).

Wykres 2. Biblioteki organizujące konferencje według typu uczelni
Źródło: opracowanie własne.

Z wykresu 2 wynika, że najwięcej konferencji w latach zorganizowały biblioteki uniwersyteckie

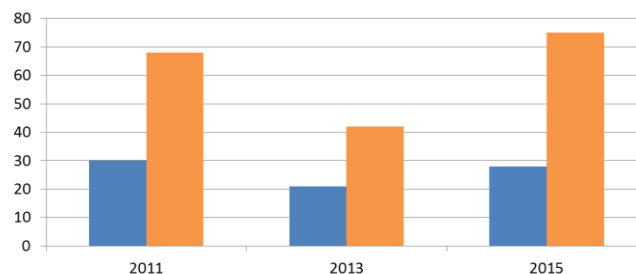
(30). Do tego grona należy zaliczyć biblioteki między innymi Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Bibliotekę Uniwersytecką im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, Bibliotekę Uniwersytetu Łódzkiego, Zielonogórskiego Uniwersytetu Technicznego i wiele innych.

Na drugim miejscu w zestawieniu uplasowały się biblioteki politechniczne (14). Duże zasługi w zakresie organizacji konferencji naukowych mają między innymi biblioteki: Politechniki Łódzkiej, Warszawskiej, Krakowskiej, Wrocławskiej, Poznańskiej, Częstochowskiej czy Śląskiej. W konferencje zorganizowane przez ten typ bibliotek najbardziej obfitował 2011 rok.

Po 7 konferencji w latach 2010-2015 zorganizowały biblioteki akademii oraz szkół wyższych. Do pierwszej grupy zaliczyć należy na przykład Bibliotekę Uczelnianą Akademii Pomorskiej w Słupsku, Mediatekę Akademii Sztuki w Szczecinie, Bibliotekę Akademii Medycznej we Wrocławiu. W grupie drugiej znalazła się między innymi Biblioteka Główna Wyższej Szkoły Biznesu w Dąbrowie Górniczej.

b) udział w konferencjach naukowych

Drugim z aspektów związanych z aktywną partycypacją w komunikowaniu społecznym jest udział pracowników biblioteki w konferencjach naukowych. Ze względu na znikome ślady programów konferencji z początkowych lat analizowanego okresu zjawisko to zostało zbadane na przykładzie cyklu konferencji Biblioteka w przestrzeni edukacyjnej, organizowanych w latach 2011, 2013 i 2015 przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie (Wykres 3), a także trzech innych konferencji w 2015 roku, wybranych w sposób losowy (Wykres 4).

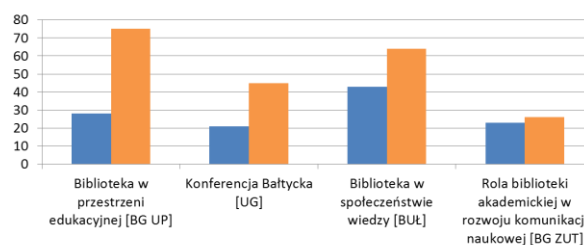

Wykres 3. Udział pracowników bibliotek w konferencjach (kolor niebieski) z cyklu Biblioteka w przestrzeni edukacyjnej (BG UP Kraków) w latach 2011-2015

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z danych zaprezentowanych na powyższym wykresie, zarówno ogólna liczba uczestników, jak i liczba pracowników bibliotek, którzy wygłosili referaty, była zróżnicowana. W 2011 r. w konferencji wzięło udział 68 uczestników, spośród których 30 (44%) reprezentowało biblioteki uczelniane. Dwa lata później, w 2013 roku referentów było dużo mniej. Wystąpiły tylko 42 osoby, przy czym dokładnie połowę z nich (21) stanowili bibliotekarze z ośrodków akademickich. W 2015 roku odnotowano co prawda wzrost liczby prelegentów (75) i pracowników bibliotek (28), jednak stosunek ilościowy między tymi dwiema grupami był relatywnie większy w stosunku do lat poprzednich, bo wynosił 37%.

Nieco szerszy obraz w kontekście aktywnego udziału pracowników bibliotek w konferencjach naukowych prezentuje Wykres 4:

Wykres 4. Udział pracowników bibliotek (kolor niebieski) w stosunku do wszystkich prelegentów w wybranych konferencjach w 2015 r.

Źródło: opracowanie własne.

Jak już wcześniej wspomniano, na konferencji Biblioteka w przestrzeni edukacyjnej (21-22 maja, Kraków) w 2015 roku referaty wygłosiło 28 pracowników bibliotek uczelnianych, co stanowiło 37% ogólnej liczby prelegentów. Znacznie „lepiej” było w przypadku pozostałych konferencji: Bałtyckiej (14-15 maja, Gdańsk), Biblioteki w społeczeństwie wiedzy (9-11 czerwca, Łódź) i Rola biblioteki akademickiej w rozwoju komunikacji naukowej (11-12 czerwca, Szczecin).

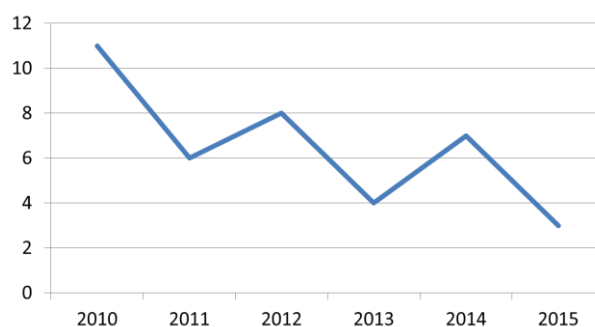
W gdańskiej konferencji wzięło udział łącznie 45 osób, przy czym prelegentów z bibliotek uczelnianych było 21, co stanowiło 47% wszystkich uczestników. W konferencji w Łodzi uczestników było więcej, bo 64. Całkiem dużo, bo 67% (43 prelegenci) reprezentowało biblioteki uczelniane. Konferencją, w której bibliotekarze stanowili znakomitą większość, było spotkanie naukowe w Szczecinie. Można powiedzieć, że była to konferencja „katedralna”, bo liczyła tylko 26 wystąpień, przy czym 23 referaty zostały zaprezentowane przez pracowników bibliotek uczelnianych (89%).

Przyczyn takiego zróżnicowania może być kilka. Najważniejszą jest zakres tematyczny konferencji. Nie każde zagadnienie odpowiada zainteresowaniom badawczym bibliotekarzy. Po drugie, duże znaczenie ma wysokość opłaty konferencyjnej. Wyjazdy pracowników bibliotek uczelnianych nie zawsze są finansowane ze środków jednostki naukowej. Wliczając w to koszty dojazdu oraz noclegu, często stanowią zaporową kwotę. Trzecią z przyczyn można określić jako względy logistyczne spowodowane zbyt dużą odległością, trudnościami w dojeździe itp. To wszystko realnie wpływa na partycypację bibliotekarzy w komunikowaniu naukowym.

c) działalność wydawnicza

Ostatnią z analizowanych form aktywności była działalność wydawnicza. W tym aspekcie zbadano liczebność publikacji wydanych przez biblioteki uczelniane (Wykres 5). Ponadto sprawdzono aktywność wydawniczą, wykorzystując kryterium topograficzne (Wykres 6).

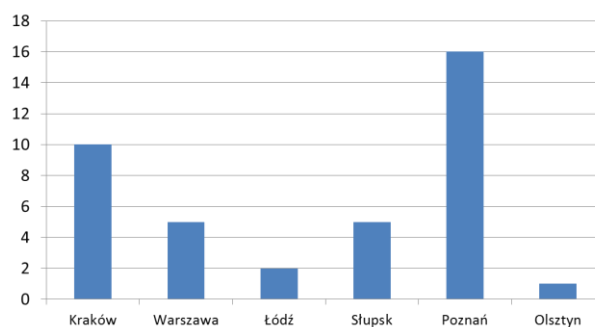
W okresie od 2010 do 2015 roku biblioteki uczelniane wydały łącznie 39 pozycji (patrz Wykres 5). Najwięcej książek, bo 11 ukazało się w 2010 roku. Rok później odnotowano spadek publikacji (6). W roku 2012 liczba ta wzrosła do 8, aby w 2013 roku obniżyć się do 4 publikacji. W 2014 roku ukazało się 7 pozycji, zaś w 2015 roku – 3.

Wykres 5. Liczba publikacji wydana przez biblioteki uczelniane w latach 2010-2015

Źródło: opracowanie własne.

Analizując działalność wydawniczą pod kątem miejsca publikacji, można stwierdzić, że najaktywniejszymi ośrodkami są biblioteki uczelni poznańskich (patrz Wykres 6). W latach 2010-2015 ukazało się tam 16 pozycji.

Wykres 6. Liczba publikacji wydana przez biblioteki uczelniane w latach 2010-2015 według miejsca wydania

Źródło: opracowanie własne.

Innymi ośrodkami, w których biblioteki uczelniane przejawiają aktywność wydawniczą, są: Kraków (10 publikacji), Warszawa (5 publikacji),

Słupsk (5 publikacji), Łódź (2 publikacje) oraz Olsztyn (1 publikacja).

Jeśli chodzi o tematykę wydawanych materiałów, są to przede wszystkim opracowania wieloautorskie (Ekologia informacji w e-społeczeństwie pod red. Beaty Taraszkiewicz wydana w 2014 roku przez Bibliotekę Uczelnianą Akademii Pomorskiej w Słupsku), monografie jednego autora (np. Biografia Henryki Sypniewskiej Andrzeja Sokalskiego wydana w 2011 roku przez Bibliotekę Główną Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie), a także katalogi zawierające opisy pozycji bibliograficznych gromadzonych przez daną bibliotekę uczelnianą (np. Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej : Nr 11435-11862 : archiwum domowe Pawlikowskich. Cz. 2 pod red. Moniki Jaglarz i Ewy Malickiej, wydane w 2012 roku przez Bibliotekę Jagiellońską w Krakowie). Znaczącą część stanowią tomy pokonferencyjne, będące pokłosiem organizowanych spotkań naukowych (np. Biblioteka w kryzysie czy kryzys w bibliotece? IV Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź, 15-17 czerwca 2010 r.: materiały konferencyjne wydane w Łodzi w 2010 roku).

Zakończenie

Problem udziału bibliotek uczelnianych w komunikowaniu naukowym nie został w żaden sposób wyczerpany w niniejszym artykule. Wiąże się to przede wszystkim z charakterem procesu komunikacji naukowej, który jest dynamiczny i podlega ciągłym zmianom.

Efekty przeprowadzonych badań webometrycznych pozwalają jednak przywołać między innymi następujące wnioski:

1) biblioteki uczelniane są świadome swojej roli nie tylko w kontekście ustawy o bibliotekach, ale także w aspekcie komunikowania naukowego;

2) ich pracownicy często decydują się na aktywną, twórczą formę partycypacji;

3) przez aktywną partycypację można rozumieć takie działania, jak: organizacja konferencji naukowej, prezentacja referatu, działalność wydawnicza, redagowanie tekstu naukowego itd.

Między bibliotekami z poszczególnych ośrodków naukowo-dydaktycznych uwidacznia się pewien rodzaj pozytywnej rywalizacji, który pozwala uzupełniać aktualny stan wiedzy w określonych dyscyplinach nauki. Tym samym biblioteki stają się mocnym graczem na arenie naukowej.

Analizowane na potrzeby niniejszego artykułu aspekty mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych badań. Szczególnie ciekawym zagadnieniem może okazać się analiza dorobku piśmienniczego pracowników bibliotek uczelnianych.

Literatura cytowana

- [1] Babik W.: *Biblioteka akademicka na rozdrożu: O współczesnych przemianach w środowisku informacyjnym bibliotek*. W: *Biblioteka akademicka. Infrastruktura-uczelnia-otoczenie*. Pod red. M. Odlanickiej-Poczobutt i K. Ziolo. Dokument elektroniczny. Dostęp online: <http://delibra.bg.polsl.pl/dlibra/doccontent?id=23970&from=FBC>. Data dostępu: 19.09.2015.
- [2] Bastos F., Vidotti S., Oddone N.: *The University and its libraries: Reactions and resistance to scientific publishers*. „Information Services & Use” 2011 vol. 31, p. 121–129.
- [3] Bednarek-Michalska B.: *Rola bibliotek naukowych we wdrażaniu rozwiązań otwartych. Repozytorium Open Access – model dla uczelni*. W: *Otwarte zasoby wiedzy – nowe zadania uczelni i bibliotek w rozwoju komunikacji naukowej*. Pod red. M. M. Górskiego i M. Marcinek. Kraków 2011, s. 45-59.
- [4] Carey J.: *Scientific Communication Before and After Networked Science*. „Information & Culture” 2013 vol. 48 issue 3, p. 344-367.
- [5] Cloître M., Shinn T.: *Expository Practice: Social, Cognitive and Epistemological Linkage*. W: *Expository Science: Forms and Functions of Popularisation*. Pod red. T. Shinna, R. Whitleya. Dordrecht, Boston, Lancaster 1985, s. 31-60.
- [6] Głowacka E.: *Problem funkcji informacyjnej biblioteki uniwersyteckiej*. Toruń 1992.

- [7] Hall Jamieson K.: *Communicating the Value and Values of Science*. „Issues in Science & Technology” 2015, vol. 32 issue 1, p72-79.
- [8] Kinkaid L.D.: *Convergence theory*. W: *Encyclopedia of communication theory*. Pod red. S.W. Littlejohna, K.A. Fossa. Los Angeles 2009, s. 188–189.
- [9] Kruszewski T.: *Przestrzenie biblioteki. O symbolicznej, fizycznej i społecznej obecności instytucji*. Toruń 2012.
- [10] Lepkowska E., Jeszke Ł.: *Informacja naukowa i potrzeby komunikacyjne użytkowników w świetle nowoczesnych usług bibliotecznych*. W: *Rola biblioteki akademickiej w rozwoju komunikacji naukowej*. Dokument elektroniczny. Dostęp online: <http://zbc.ksiaznica.szczecin.pl/Content/31973/000217133.pdf>. Data dostępu: 15.09.2015.
- [11] Metz P.: *Revolutionary Change in Scholarly and Scientific Communications: The View from a University Library*. „Change” 1995 v. 27 n. 1, p. 28-33.
- [12] Nahotko M.: *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym. Globalna biblioteka cyfrowa w informatycznej infrastrukturze nauki*. Warszawa 2010.
- [13] Nahotko M.: *Komunikacja naukowa jako proces organizacji wiedzy i informacji*. W: *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym. Badania, zasoby, użytkownicy*. Pod red. A. Korycińskiej-Huras i M. Janiak. Warszawa 2014, s. 14-47.
- [14] Nęcki Z.: *Komunikacja międzyludzka*. Kraków 2000.
- [15] Nosek B.A., Bar-Anan Y.: *Scientific Utopia: I. Opening Scientific Communication*. „Psychological Inquiry” 2012 vol. 23, p. 217–243.
- [16] Rak D.: *Realizacja funkcji informacyjnej przez biblioteki uczelniane na przykładzie serwisów Web 2.0*. W: *Ekologia informacji w e-społeczeństwie*. Pod red. B. Taraszkiewicz. Słupsk 2014, s. 145-161.
- [17] Sapa R.: *Metodologia badań obszaru pośredniczenia w komunikacji naukowej z perspektywy nauki o informacji*. Kraków 2009.
- [18] Schöpfel J., Prost H.: *Archives institutionnelles: Observations sur un nouveau mode d'information scientifique*. „Canadian Journal of Information & Library Sciences” 2013 vol. 37 n. 2, p. 122-136.
- [19] Steele C.: *Scholarly Communication, Scholarly Publishing and University Libraries. Plus Ça Change?* „Australian Academic & Research Libraries”, 2014 vol. 45 no. 4, p. 241–261.
- [20] Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach. Dokument elektroniczny. Dostęp online: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970850539>. Data dostępu: 19.09.2015.
- [21] Wojciechowski J.: *Biblioteka w komunikacji publicznej*. Warszawa 2010.

Mgr Dorota RAK - Uniwersytet Jagielloński. Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa. Adres: Adres: 30-348 Kraków, ul. S. Łojasiewicza 4; e-mail: dorota.rak@uj.edu.pl

Agnieszka ŁAKOMY
Uniwersytet Śląski, KATOWICE

ZARZĄDZANIE DOKUMENTAMI ELEKTRONICZNYMI ONLINE W BIBLIOTEKACH

Współczesny użytkownik informacji korzysta zarówno ze źródeł tradycyjnych, jak i elektronicznych. Dlatego tak ważne jest, aby biblioteki w swoich zbiorach oferowały dokumenty każdego rodzaju, nie zapominając o tych w formie elektronicznej. Jednak gromadzenie i udostępnianie tego typu publikacji jest szczególnie trudne. Problemy wiążą się z ich nabywaniem, przechowywaniem i aktualizacją, archiwizacją – przede wszystkim z punktu widzenia technologii informacyjnej, ale również działalnością informacyjną i organizowaniem dostępu do nich. W artykule przedstawiono przykłady inicjatyw polegających na gromadzeniu dokumentów elektronicznych o dostępie zdalnym w wybranych bibliotekach narodowych w Europie i na świecie. Omówione zostaną także sposoby udostępniania tego typu źródeł czytelnikom.

The contemporary user of information is using both from traditional, as well as electronic sources. Therefore it is so important, so that libraries in their sets offer documents of every kind, not forgetting about of the ones in an electronic form. However the accumulation and making available to the publication of this type are particularly difficult. Problems are connected with purchasing them, the storage and the update, with archiving - above all from a point of view of the information technology, but also with information activity and organising the access to them. In the article examples of initiatives consisting in the accumulation of electronic documents about the remote access at chosen national libraries in Europe and in the world were presented. Also ways of making sources of this type available to readers will be discussed.

We współczesnej komunikacji coraz większą rolę odgrywa publikowanie elektroniczne. Osoby,

które chcą podzielić się swoimi spostrzeżeniami z życia codziennego coraz częściej korzystają z moż-

liwości, jakie daje ten sposób i wybierają do publikacji blogi, strony internetowe, czy portale społecznościowe. Również w nauce zauważalny jest wzrost wykorzystania dokumentów elektronicznych do propagowania wyników badań. W kategorii elektronicznych publikacji naukowych wymienić można czasopisma i książki elektroniczne, ale także portale i blogi naukowe. Wykorzystanie nowego sposobu, jakim są dokumenty elektroniczne, odbywa się także w segmencie lektur wolnego czasu, gdzie coraz większe znaczenie zdobywają książki elektroniczne przeznaczone na czytniki. Odejście od publikowania tradycyjnego, wyrażające się przede wszystkim spadkiem nakładów, zauważalne jest także wśród prasy codziennej i magazynów kolorowych, które, aby istnieć na rynku opracowują portale internetowe oraz aplikacje dostępne na tablety i smartfony. Biblioteki nie mogą pozostać obojętne na wzrost zainteresowania zarówno autorów, jak i czytelników publikowaniem elektronicznym i powinny wypracować sposób zarządzania tego typu publikacjami w swoich placówkach. Ważne jest, aby dostęp do nich, ale także fachowa informacja, dostarczane były użytkownikom placówek bibliotecznych. Próba odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób ma to być zorganizowane, będzie analiza istniejących już rozwiązań związanych z zarządzaniem publikacjami elektronicznymi. Zważywszy na wiele typów publikacji określanych mianem elektronicznych w artykule poruszone zostaną zagadnienia związane z dostępem do źródeł online – poprzez internet. Pominięta będzie problematyka dokumentów elektronicznych dostępnych lokalnie.

Biblioteki od zawsze gromadziły dokumenty tradycyjne, jednak wraz z popularyzacją internetu pojawiło się pytanie, czy powinny zmienić swoją politykę gromadzenia i dostarczać czytelnikom również źródła dostępne online. Pierwsze rozwiązania związane z udostępnianiem dokumentów elektronicznych tego typu dotyczyły publikacji naukowych i polegały na gromadzeniu pełnotekstowych baz danych, umożliwiając tym samym dostęp do artykułów naukowych, z biegiem lat uzupełniany także o książki elektroniczne. Początkowo

dostęp możliwy był tylko z komputerów bibliotek i/lub tych należących do sieci uczelnianych. Obecnie rozwiązania technologiczne umożliwiają korzystanie z prenumerowanych baz danych po zalogowaniu z dowolnego komputera podłączonego do internetu. Taki sposób gromadzenia i udostępniania źródeł elektronicznych regulowany jest podpisywanymi przez biblioteki umowami licencyjnymi i nie stanowi obecnie już wyzwania dla bibliotek.

Wraz z rozwojem internetu coraz więcej publikacji zaczęło pojawiać się nie tylko w bazach danych, ale także w otwartych zasobach sieci. Zwracono coraz większą uwagę na wartość informacyjną stron WWW. Biblioteki nie mogły już pomijać tego zjawiska. Informowanie o otwartych zasobach rozpoczęły od tworzenia wykazów linków do interesujących i przydatnych czytelnikowi stron WWW. Listy, wykorzystywane również obecnie, często prezentowane są z podziałem na poszczególne dziedziny. Taki sposób dotyczy jednak tylko małego wycinka źródeł dostępnych poprzez strony WWW i nie może być uznawany za rozwiązanie satysfakcjonujące czytelnika.

Poważne próby uregulowania gromadzenia, udostępniania i archiwizacji zasobów online rozpoczęło wprowadzanie rozwiązań prawnych obejmujących te zagadnienia. Chodzi przede wszystkim o nowelizacje ustaw dotyczących egzemplarza obowiązkowego, ale także prawo autorskie i inne przepisy regulujące pracę bibliotek, w ramach których spisano obowiązek archiwizowania dokumentów elektronicznych. Krajami, które zdecydowały się na uregulowanie gromadzenia źródeł online są m.in. Austria, Kanada, Chorwacja, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Niemcy, Islandia, Izrael, Japonia, Nowa Zelandia, Norwegia, Słowenia, Szwecja [8].

Na podstawie analizy przyjętych rozwiązań wyróżnić można dwa podstawowe typy dokumentów elektronicznych objętych regulacjami prawnymi:

- dokumenty elektroniczne na nośnikach (opublikowanych przez wydawców z danego kraju),
- publikacje online.

Za objęte gromadzeniem elektroniczne źródła online przyjmuje się w bibliotekach różne typy

publikacji. Wymieniane są m.in.: książki, czasopi-
sma, artykuły, strony WWW, portale czy nawet
blogi, a także elektroniczne odpowiedniki publika-
cji drukowanych różnego typu (np. katalogi).
Oprócz tego w ramach tej grupy wymienia się także
druki muzyczne i dokumenty dźwiękowe dostępne
w wersji elektronicznej.

Analizując wyżej wymienione typy dokumen-
tów, podzielić je można na dwie grupy. Pierwsza
obejmuje publikacje, które nie są aktualizowane na
bieżąco, a ukazują się w postaci wydawnictwa
zwarłego lub periodycznie. Powoduje to, że mimo
elektronicznej formy, zachowują często cechy do-
kumentów publikowanych tradycyjnie. Dobrymi
przykładami takich wydawnictw są elektroniczne
książki, czasopisma i artykuły, a także elektronicz-
ne odpowiedniki publikacji drukowanych różnego
typu. Procedura dotycząca ich gromadzenia i udo-
stępiania, jest w zasadzie analogiczna do procedu-
ry gromadzenia tradycyjnych zbiorów. Wydawca
zobligowany jest zazwyczaj sam dokonać ich do-
stawy do biblioteki. W związku jednak ze specy-
ficzną formą tych publikacji oczywiście dostawa
nie jest możliwa w formie tradycyjnej wysyłki.
Opracowano więc środki techniczne, które umożli-
wiają „wysyłkę” tego typu dokumentów do groma-
dzących je bibliotek. Przykładem biblioteki, która
wprowadziła rozwiązania to umożliwiające jest
Deutsche Nationalbibliothek (DNB). Książnica ta
gromadzi wszystkie wymienione w tej grupie do-
kumenty. Oferuje wydawcom dwa podstawowe
sposoby dostarczania danych: manualne oraz auto-
matyczne. Niezależnie jednak od dokonanego wy-
boru, przekazanie dokumentów wymaga jednora-
zowej rejestracji wykonanej przed pierwszą proce-
durą przesyłu danych. Rejestracja skutkuje założe-
niem indywidualnego konta dla dostawcy.

Manualne przekazywanie danych wykorzysty-
wane jest przede wszystkim w wypadku małej licz-
by publikacji, które należy dostarczyć bibliotece. W
ten sposób najlepiej wysyłać monografie, zeszyty
szkół wyższych, nuty i periodyki. Procedura opra-
cowana przez DNB odbywa się z użyciem specjal-
nie przygotowanych trzech formularzy dostępnych
online po zalogowaniu.: dla monografii i publikacji

szkół wyższych, rejestrującego nowe lub zmienia-
jące tytuł czasopismo oraz przesyłającego wybrany
numer bądź artykuły już zarejestrowanego czasopi-
sma. Wymaga czterech kroków [2]:

- wyboru formularza
- logowania z użyciem adresu email i hasła
(otrzymanego przy rejestracji)
- wypełnienia formularzy i zatwierdzenia wpro-
wadzonych danych
- wysyłki formularza wraz z danymi.

Zautomatyzowane dostarczanie elektronicznych
egzemplarzy obowiązkowych w wypadku przykła-
dowej DNB realizowane jest poprzez dwa rozwią-
zania techniczne. Pierwsze to protokół OAI, który
pozwala na zsynchronizowanie serwera biblioteki i
serwera wydawców tak, że ten drugi tworzy listę
nowych publikacji, którą regularnie odbiera ten
pierwszy. Taka lista może być tworzona na trzy
sposoby [4, s. 7]:

- serwer opracowuje kompletną listę wszystkich
publikacji, na zapytanie serwera biblioteki do-
starcza jej aktualną wersję; po stronie biblioteki
pozostaje wybór z listy tych publikacji, które
nie zostały jeszcze zarchiwizowane; system ten
jest mało efektywny, ale bardzo prosty,
- serwer opracowuje nowe listy publikacji w
wyznaczonych odstępach czasu, stare listy są
archiwizowane, serwer klienta wybiera intere-
sujące go listy,
- serwer reaguje na dynamiczne zapytanie klienta
i dostarcza mu listy publikacji realizujące zapy-
tanie.

Wykorzystywany przez DNB Protokół OAI rea-
lizuje wariant ostatni.

Drugie zautomatyzowane przekazywanie da-
nych wykorzystuje dwa protokoły (SFTP, Web
Dav), aby umożliwić kopiowanie dużych pakietów
danych pomiędzy wybranymi serwerami.

Inne rozwiązanie z kolei przyjęła Chorwacka
Biblioteka Narodowa, która dokumenty z tej grupy
udostępnia na korzystając z tzw. archiwum siecio-
wego, przeznaczonego w innych bibliotekach do
archiwizacji stron WWW. Gromadzenie odbywa
się po zgłoszeniu przez wydawcę lub autora opu-
blikowania dokumentu elektronicznego. Odbywa

się to przy użyciu specjalnie opracowanego do tego celu formularza.

Druga grupa źródeł online gromadzonych przez biblioteki obejmuje dokumenty bardzo często modyfikowane i aktualizowane, takie jak strony WWW, blogi, portale internetowe. Ich gromadzenie, archiwizacja i udostępnianie stało się największym wyzwaniem dla bibliotek. Trudności związane są nie tylko z częstą zmianą treści w tego typu publikacjach, ale także dużą ich liczbą. Zwraca się także uwagę na bardzo krótkie życie stron WWW, średnio oceniane na pomiędzy 44, a 75 dni [9, s. 1]. Powoduje to, że wartościowe i ważne treści po tym czasie bezpowrotnie znikają. Rozwiązania podejmowane przez biblioteki obejmują przede wszystkim tworzenie tzw. archiwów sieciowych. Pierwsze inicjatywy polegające na archiwizacji internetu podejmowano już pod koniec XX wieku. Za początek tego typu działań uznaje się zainicjowaną i opracowaną przez Internet Archive w 1996 r. Wayback Machine. W ramach tego serwisu archiwizuje się domeny internetowe z całego świata [5, s. 2]. W tym samym roku Szwedzka Biblioteka Królewska również podjęła się projektu archiwizowania stron WWW dotyczących tylko Szwecji. Projekt o nazwie Kulturarw3 obejmował bowiem gromadzenie stron z domeną .se [9, s. 2]. W kolejnych latach podobne inicjatywy rozpoczynały inne biblioteki. Obecnie bardzo dużo tego typu placówek organizuje dostęp do archiwum sieci. Ze względu na duże znaczenie tego typu działań dla zachowania dziedzictwa kulturowego danej społeczności, ich tworzeniem zajęły się przede wszystkim biblioteki narodowe. Szczegółowe informacje o wybranych projektach archiwizacji zasobów sieciowych prowadzonych przez biblioteki narodowe przedstawiono w tabeli 1.

Ze względu na częste aktualizacje autorzy bądź wydawcy treści internetowych nie mieliby możliwości samodzielnego dostarczania każdej zmienionej strony bibliotece. Dlatego w wypadku tworzenia tego typu inicjatyw wykorzystuje się procesy zautomatyzowane (harvesting). Specjalne oprogramowanie oparte na pracy robotów (web crawlers) przeszukuje zasoby internetu biorąc pod uwagę

zadane przez twórcę danego archiwum wymagania [5, s. 8]. Odzwierciedlają one cztery podejścia do doboru źródeł internetowych przeznaczonych do archiwizacji. Pierwsze z nich – podejście całościowe (comprehensive approach) – obejmuje wszystkie „publikacje narodowe” i jest niejako przeniesieniem założeń polityki gromadzenia źródeł tradycyjnych. W wypadku stron WWW jako narodowe uznawane mogą być [11, s. 50]:

- strony utworzone w danym kraju, których adres zawiera sufiks danego kraju, bądź usadowiona jest na serwerze ulokowanym w danym kraju,
- strona odnosząca się tematycznie do danego kraju lub jego mieszkańców,
- strona w języku danego kraju
- strona przygotowana przez obywatela lub mieszkańca danego kraju,
- strona, która dotyczy mieszkańców danego kraju lub jest dla nich przeznaczona.

Na podstawie analizy wybranych inicjatyw można stwierdzić, podejście to jest zazwyczaj łączone z pozostałymi. Z kolei, jeśli idzie o zasady gromadzenia stron narodowych, z wyżej wymienionych kryteriów najczęściej wybierane jest to pierwsze.

Kolejne to podejście selektywne (selective approach), czyli taki dobór stron WWW, który odzwierciedla założenia polityki gromadzenia zbiorów danej biblioteki. Kryterium selekcji może też być kryterium jakościowe. Trzecie podejście (subjects and events-based approach) również opiera się na wyselekcjonowaniu stron, jednak w jego wypadku, jako kryterium wybiera się tematykę danej strony zgodną z zainteresowaniami biblioteki. Może to także dotyczyć wybranych wydarzeń. W wypadku tego podejścia cały proces może odbywać się automatycznie bądź manualnie. W drugim sposobie za wybór i gromadzenie pasujących stron odpowiedzialni są wybrani kuratorzy. Biblioteki, które zdecydowały, że tworzone przez nie archiwa będą oparte o metody selekcji są Biblioteka Kongresu – kolekcje tematyczne i dotyczące wydarzeń, Deutsche Nationalbibliothek – strony wybranych instytucji i niektórych wydarzeń oraz biblioteka kanadyjska – strony rządowe.

Ostatnia zasada gromadzenia i doboru stron WWW do publikacji w archiwum sieci łączy w sobie wcześniej omówione sposoby (combined approach). Znaczący to, że w danej bibliotece archiwizuje się automatycznie zasoby, ale dodatkowo istnieją także kolekcje dotyczące określonych tematów bądź wydarzeń. Często mają one odrębnych kuratorów, którzy sprawują nad nimi pieczę.[14] Takie działania podejmuje większość analizowanych bibliotek. Przykładem może być duńskie archiwum Netarkivet.dk, w którym gromadzi się kilka kategorii stron internetowych:

- strony z dokumenty .dk
- wybrane strony spoza dokumenty .dk, które są skierowane do duńskiej publiczności,
- strony, które ze względu na częstotliwość aktualizacji nie mogą zostać poddane standardowemu procesowi (wśród nich wymienia się m.in. strony z wiadomościami, strony eksperymentalne, specyficzne/artystyczne)
- strony wydarzeń, które są zakładane tylko na ich potrzeby i po ich zakończeniu mogą zostać usunięte.

Podobnie działają m.in. archiwa Biblioteki Narodowej w Austrii, Czechach, Finlandii czy Francji (por. Tab. 1).

Automatyczne przeszukiwanie internetu, a później tworzenie kopii strony WWW na potrzeby archiwum może odbywać się w określonych, regularnych odstępach czasu ustawionych przez realizatora projektu. Stałe, automatyczne pobieranie kopii od jednego razu do kilku razy w roku stosuje się przy podejściu całościowym. W wypadku kolekcji powstających w związku z dodatkowymi kryteriami selekcji odstępów czasu, w których odbywa się archiwizacja są często dostosowywane do częstotliwości aktualizacji stron WWW. Może się to także odbywać ręcznie.

Ostatnim ważnym zagadnieniem związanym z zarządzaniem archiwizacją internetu przez biblioteki, jest udostępnianie tych zasobów czytelnikom. Na ten aspekt funkcjonowania archiwów sieciowych wpływ często mają przepisy prawa autorskiego, uniemożliwiające nieograniczone udostępnianie archiwizowanych stron w sieci bez zgody ich auto-

row. W związku z tym można wyróżnić dwa sposoby organizowania dostępu do archiwów sieciowych (por. Tab. 1). Wgląd do niektórych z nich jest nieograniczony np. Kanada, Chorwacja, Stany Zjednoczone. Z innych z kolei można korzystać tylko w bibliotekach, a nawet na wybranych terminalach np. Austria, Finlandia, Francja. Ciekawym przykładem jest archiwum duńskie, z którego korzystać mogą tylko naukowcy w celach naukowych. Z kolei w Wielkiej Brytanii funkcjonują oba typy archiwum sieciowego.

Wydaje się, że publikacje elektroniczne online w najbliższych latach staną się nieodzownym dokumentem w zbiorach przede wszystkim bibliotek narodowych. Obecnie realizowane zarządzanie tego typu zbiorami w tych placówkach jest dobrym przykładem dla bibliotek innego typu, które będą chciały wprowadzić zbiory online do swoich zasobów.

Literatura cytowana

- [1] Ablieferung von Online-Zeitschriften-Lieferungen (Heft oder Artikel) [online]. Data dostępu: 20.09.2015. Dostępny w World Wide Web: http://www.dnb.de/SharedDocs/Downloads/DE/DNB/netzpub/npZsAusf.pdf?__blob=publicationFile.
- [2] Ablieferungsverfahren [online]. Data dostępu: 20.09.2015. Dostępny w World Wide Web: http://www.dnb.de/DE/Netzpublikationen/Ablieferung/Ablieferungsverfahren/ablieferungsverfahren_node.html.
- [3] Ausführliche Anleitung für die Ablieferung von monografischen Netzpublikationen, Hochschulprüfungsarbeiten und Noten über das Webformular [online]. Data dostępu: 20.09.2015. Dostępny w World Wide Web: http://www.dnb.de/SharedDocs/Downloads/DE/DNB/netzpub/npMonoNotenHssAusf.pdf?__blob=publicationFile.
- [4] Ausführliche Anleitung für die Titelmeldung periodischer Netzpublikationen und für die Automatisiertes Abliefern über Harvesting-

- Verfahren : Wege zur effizienten Ablieferung von Netzpublikationen [online]. Leipzig, Frankfurt am Main 2012. Data dostępu: 20.09.2015. Dostępny w World Wide Web: <http://d-nb.info/1020283033/34>.
- [5] Derfert-Wolf L.: Archiwizacja Internetu — wprowadzenie i przegląd wybranych inicjatyw. „Biuletyn EBIB” [online] 2012, nr 1. Data dostępu: 20.09.2015. Dostępny w World Wide Web: http://www.ebib.pl/images/stories/numery/128/128_derfert.pdf.
- [6] Diebel C.: Netzpublikationen – Sammlung, Archivierung und Bereitstellung in der Deutschen Nationalbibliothek. “Nowa Biblioteka” 2015 nr 1, s. 115-128.
- [7] Gmerek K.: Archiwa internetowe po obu stronach Atlantyku. Internet Archive, Wayback Machine oraz UK Web Archive „Biuletyn EBIB” [online] 2012, nr 1. Data dostępu: 20.09.2015. Dostępny w World Wide Web: http://www.ebib.pl/images/stories/numery/128/128_gmerek.pdf.
- [8] Legal Deposit [online]. Data dostępu: 15.09.2015. Dostępny w World Wide Web: <http://www.netpreserve.org/legal-deposit>.
- [9] Nalewajska L: Archiwizowanie stron internetowych w krajach nordyckich „Biuletyn EBIB” [online] 2012, nr 1. Data dostępu: 20.09.2015. Dostępny w World Wide Web: http://www.ebib.pl/images/stories/numery/128/128_nalewajska.pdf.
- [10] Netzpublikationen - häufig gestellte Fragen [online]. Data dostępu: 15.09.2015. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dnb.de/DE/Header/Hilfe/netzpublikationen-Faq.html;jsessionid=D6581DE59CABFD7561F4F577626434CC.prod-worker3#doc106398bodyText2>.
- [11] Shveiky R., Bar-Ilan J.: National Libraries’ Traditional Collection Policy Facing Web Archiving. “Alexandria” Vol. 24, No 3 2013, p. 37-72.
- [12] Ślaska K., Wasilewska A.: Archiwizacja Internetu — sytuacja w polskim prawie z punktu widzenia . „Biuletyn EBIB” [online] 2012, nr 1. Data dostępu: 20.09.2015. Dostępny w World Wide Web: http://www.ebib.pl/images/stories/numery/128/128_slaska.pdf.
- [13] Spezifikation von Transferpaketen und deren Übertragung an die Deutsche Nationalbibliothek mittels eines Hotfolders [online]. Leipzig, Frankfurt am Main 2012. Data dostępu: 20.09.2015. Dostępny w World Wide Web: <http://d-nb.info/1027296637/34>.
- [14] Tradycyjne zasady gromadzenia zbiorów w bibliotekach narodowych a archiwizacja sieci www. W: Babin 2.0 [online]. Data dostępu: 20.09.2015. Dostępny w World Wide Web: <http://babin.bn.org.pl/?p=2886>.

Dr Agnieszka ŁAKOMY- Uniwersytet Śląski. Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki. Adres: 40-032 Katowice, pl. Sejmu Śl. 1; e-mail: agnieszka.lakomy@us.edu.pl

Tabela 1. Wybrane archiwa sieciowe organizowane przez biblioteki narodowe.

Kraj	Nazwa archiwum	Kryteria gromadzenia	Ograniczenia w dostępie	Kryteria wyszukiwawcze
Australia	PANDORA, Australia's Web Archive	- wybrane przez współpracujące Biblioteki strony	archiwum ogólnodostępne	- wyrażenie - tematyka - słowo kluczowe
	Australian Government Web Archive	- strony rządowe	archiwum ogólnodostępne	- URL - tytuł strony - słowo kluczowe - typ pliku - data archiwizacji
Austria	Web@rchiv Österreich	- strony z domeny .at - strony dotyczące Austrii - strony dotyczące specjalnej tematyki np. polityki, kultury, mediów, społeczeństwa, gospodarki - strony dotyczące specjalnych wydarzeń	Dostęp tylko z wybranych terminali w autoryzowanych bibliotekach	- URL - grupy tematyczne
Czechy	Archive of the Czech Web	- strony z domeny .cz - strony dotyczące wybranej tematyki - strony dotyczące specjalnych wydarzeń	Strony dostarczone za zgodą właścicieli dostępne są online. Pozostała część kolekcji tylko w Bibliotece.	- URL - wybrana fraza - data archiwizacji
Dania	Netarkivet.dk	- strony z domeny .dk - strony przeznaczone dla duńskiego odbiorcy - wyselekcjonowane strony pomijane przy automatycznym archiwizowaniu np. strony z wiadomościami, strony pokazujące nowe sposoby wykorzystania internetu - strony dotyczące specjalnych wydarzeń	Dostęp ograniczony dla naukowców	b.d.

Zarządzanie dokumentami elektronicznymi...

Finlandia	Finnish Web Archive	- strony z domeny .fi lub .ax - strony dotyczące wybranej tematyki - strony dotyczące specjalnych wydarzeń	dostęp zorganizowany w Bibliotece Narodowej, Bibliotece Parlamentu, Fińskim Archiwum Filmu oraz wszystkich bibliotekach depozytowych	b.d.
Francja	Web Archive	- strony z domeny .fr (we współpracy z Internet Archive 1995-2004, od 2010 tylko przez BnF) - strony wyselekcjonowane przez bibliotekarzy dziedzinowych - strony dotyczące specjalnych wydarzeń	Dostęp dla autoryzowanych użytkowników w czytelnich BnF	b.d.
Islandia	Vefsafn.is / The Icelandic Web Archive	- strony z domeny .is - strony dotyczące wybranej tematyki	archiwum ogólnodostępne	- URL
Kanada	Government of Canada Web Archive	- strony rządowe	archiwum ogólnodostępne	- wybrana fraza - typ dokumentu - URL - PDF z wybranej strony - data archiwizacji - lista adresów URL - lista departamentów
Niemcy	–	- strony wybranych instytucji - strony dotyczące wybranych wydarzeń	Dostęp z komputerów w Bibliotece	b.d.
Szwecja*	Kulturarw3 – The Swedish Web Archive	- strony z domeny .se .nu - domeny .org, .com, .net zarejestrowane pod szwedzkim adresem lub numerem telefonu	Dostęp z wybranych komputerów w Bibliotece	b.d.
USA	- U.S. Election Web Archives - U.S. Congressional/Legislative Web Archives - Law Library Web Archives - Single Sites Web Archive	- strony dotyczące specjalnych wydarzeń	archiwa ogólnodostępne	- fraza - kolekcja

Zarządzanie dokumentami elektronicznymi...

	- Other Events and Themed Web Archives - International Web Archives - Collaborations			
Wielka Brytania	Legal Deposit UK Web Archive	- strony z domeny .uk	dostęp w czytelnich Biblioteki	b.d.
	Open UK Web Archive	- wybrane przez Bibliotekę i partnerów strony za zgodą ich właścicieli	archiwum ogólnodostępne	- tytuł strony - pełny tekst - URL - temat - kolekcja specjalna - alfabetyczna lista

Spisy treści

PTINT 2015

PROBLEMY – BADANIA – PRZEGLĄDY	nr:str
Daniel MIDER - Mappa Mundi Ukrytego Internetu. Próba kategoryzacji kanałów komunikacji i treści.....	1:3
Małgorzata JASKOWSKA, Magdalena WÓJCIK - Metodologia badania użyteczności rozproszonego systemu informacji edukacyjnej uczelni	1:19
Diana PIETRUCH-REIZES - Dostęp do informacji naukowej w kontekście europejskich infrastruktur badawczych.....	1:32
Sebastian KOTUŁA - Rola technologii informacyjnych w komunikacji bibliologicznej (7).....	1:46
Marcin KRZESAJ - Wpływ internetowej aktywności informacyjnej na konkurencyjność w biznesie internetowym ...	53
Anna KAWALEC - Użytkownicy informacji rolniczej – potrzeby i zachowania informacyjne.....	1:61
Hanna BATOROWSKA – Wybrane narzędzia badawcze do ewaluacji poziomu kultury informacyjnej jednostki..	2-3:3
Wiesław BABIK – Jakość informacji wyzwaniem ery cyfrowej	2-3:13
Tibor KOLTAY – Badania 2.0, serwisy danych badawczych i biblioteki akademickie	4:3
Wiesław BABIK – W kręgu nowych struktur zarządzania informacją.....	4:13
Jarosław PACEK – Pole semantyczne książki w tekstach normalizacyjnych i prawnych	4:20
Dorota RAK – Polskie biblioteki uczelniane w procesie komunikacji naukowej w latach 2010-2015	4:32
Agnieszka ŁAKOMY – Zarządzanie dokumentami elektronicznymi online w bibliotekach.....	4:41
Z PRAKTYKI INT	nr:str
Anna MYŚLIWSKA – Chronić czy udostępnić? Cyfrowy system wypożyczeń międzybibliotecznych remedium na ograniczenia w dostępności publikacji naukowych	2-3:21
Zofia KASPRZAK, Mariusz POLARCZYK, Krzysztof GMERK – Projekt "Adaptacja metadanych AGRO do Polskiej Bibliografii Naukowej i POL-indexu" - intensyfikacja walorów informacyjnych i użytkowych bazy AGRO.....	2-3:26
Joanna SZEWCZYKIEWICZ – Dostęp do informacji naukowej w Instytucie Badawczym Leśnictwa – znaczenie dla efektów badań naukowych	2-3:35
INFORMACJA EUROPEJSKA	nr:str
Diana PIETRUCH-REIZES - Transfer wiedzy i nowych technologii z nauki do gospodarki	1:73
<i>Wspomnienie</i>	<i>nr:str</i>
<i>Profesor Wanda Pindłowa.....</i>	<i>2-3:42</i>

INDEKS AUTORÓW

	nr:str
BABIK Wiesław	2-3:13; 4:13
BATOROWSKA Hanna	2-3:3
GMEREK Krzysztof	2-3:26
JASKOWSKA Małgorzata	1:19
KASPRZAK Zofia	2-3:26
KAWALEC Anna	1:61
KOLTAY Tibor	4:3
KOTUŁA Sebastian	1:46
KRZESAJ Marcin	53
ŁAKOMY Agnieszka	4:41
MIDER Daniel	1:3
MYŚLIWSKA Anna	2-3:21
PACEK Jarosław	4:20
PIETRUCH-REIZES Diana	1:32; 1:73
POLARCZYK Mariusz	2-3:26
RAK Dorota	4:32
SZEWCHYKIEWICZ Joanna	2-3:35
WÓJCIK Magdalena	1:19